

PROGRAM
OPIEKI NAD ZABYTKAMI
MIASTA I GMINY TRZEMESZNO
na lata 2014–2017

TRZEMESZNO 2013

Spis treści

I. Wprowadzenie	4
II. Uwarunkowania prawne	5
1. Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami	5
2. Obowiązki samorządów	6
III. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego gminy	7
1. Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego	7
2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego	9
IV. Zasoby dziedzictwa kulturowego gminy	11
1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków	15
2. Zabytki nieruchome w gminnej ewidencji zabytków	18
3. Krajobraz kulturowy	43
4. Zabytki ruchome	45
5. Zabytki archeologiczne	46
5.1. Wykaz stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków	46
5.2. Wykaz stanowisk archeologicznych o czytelnej formie krajobrazowej	46
5.3. Charakterystyka stanowisk archeologicznych z terenu miasta i gminy Trzemeszno	47
V. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego gminy	49
1. Stan zachowania i obszary największego zagrożenia zabytków	49
1.1. Stan zachowania zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków	49
1.2. Stan zachowania zabytków nieruchomych w gminnej ewidencji zabytków	50
1.3. Stan zachowania zabytków ruchomych	51
1.4. Stan zachowania dziedzictwa archeologicznego	52
2. Obszary największego zagrożenia dla zabytków w gminie	52
2.1. Obszary największego zagrożenia zabytków nieruchomych w gminie	52
2.2. Obszary największego zagrożenia zabytków ruchomych w gminie	53
2.3. Obszary największego zagrożenia dziedzictwa archeologicznego w gminie	53
3. Uwarunkowania wynikające ze studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy	55
4. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego gminy	57
5. Uwarunkowania wynikające z ochrony przyrody i równowagi ekologicznej	60

VI. Cele gminnego programu opieki nad zabytkami	60
VII. Kierunki działań dla realizacji programu opieki nad zabytkami gminy	61
1. Gminna ewidencja zabytków	61
1.1. Sporządzenie gminnej ewidencji zabytków nieruchomych	61
1.2. Sporządzenie gminnej ewidencji zabytków archeologicznych	61
2. Rozpoznanie perspektyw tworzenia parków kulturowych na terenie gminy	62
3. Wyznaczenie stref ochrony stanowisk archeologicznych	62
4. Udostępnianie i promocja zabytków nieruchomych	62
5. Edukacja w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego	64
6. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania i zagospodarowania	64
7. Poprawa stanu zachowania zabytków nieruchomych na terenie gminy – kierunki działań i zadania	65
VIII. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami	67
IX. Monitoring działania gminnego programu opieki nad zabytkami	69
X. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami	69

I. Wprowadzenie

Program opieki nad zabytkami miasta i gminy Trzemeszno jest uzupełniającym dokumentem planistycznym w stosunku do innych aktów planowania gminnego. Jest jednocześnie aktem polityki administracyjnej służącym podejmowaniu planowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania oraz koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego przez samorząd gminny.

Myślą przewodnią programu opieki nad zabytkami dla miasta i gminy Trzemeszno jest uznanie potrzeby zachowania zasobów znajdującego się tutaj dziedzictwa kulturowego, a jednocześnie traktowanie tego dziedzictwa jako zasadniczego czynnika wpływającego na kształtowanie się tożsamości lokalnej mieszkańców oraz promocji turystycznej regionu.

Głównym celem programu jest dążenie do znaczącej poprawy stanu zasobów dziedzictwa kulturowego na terenie gminy, w szczególności w zakresie stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych oraz zachowania krajobrazu kulturowego. Ważne jest, aby realizacja tego celu dokonywała się przy współudziale mieszkańców gminy. Dokument ten może służyć nie tylko jednostce samorządu terytorialnego, ale również osobom zainteresowanym kulturą i dziedzictwem kulturowym.

Pierwszy program opracowany został w roku 2008 i obejmował okres 4 lat, od roku 2009 do 2012 jego autorem był Grzegorz Budnik. Obecna edycja zgodnie z wymogami ustawowymi została zaktualizowana i obowiązywać będzie w okresie 4 lat od 2014 do 2017 roku. Procedurę tą wykonał zespół firmy „Archeo-Plant” Usługi Archeologiczne pod kierunkiem Roberta Prawniczaka.

W stosunku do poprzedniego dokumentu na obszarze Gminy i Miasta Trzemeszno zaistniały znaczące zmiany w odniesieniu do zasobów dziedzictwa kulturowego ujętego zarówno w Wojewódzkim Rejestrze Zabytków, jak i w Gminnej Ewidencji Zabytków.

W odniesieniu do obiektów wpisanych do rejestru zabytków województwa wielkopolskiego, bardzo istotnym osiągnięciem było przeprowadzenie generalnego remontu Zespołu Szpitala Św. Łazarza zlokalizowanego przy ul. Mickiewicza 30, który został wykonany w latach 2003 – 2008. Kolejna pozytywna zmiana nastąpiła w kościele klasztorным Kanoników Regularnych, ob. parafialnym rzymskokatolickim pw. Wniebowzięcia NMP w Trzemesznie, gdzie wykonano niezbędne prace osuszające przyziemie oraz mury budynku, a ponadto zabezpieczono przed wilgocią romańskie relikty struktur budowlanych. Następuje także wymiana stolarki okiennej

Do rejestru zabytków wpisano także wyposażenia dwóch kościołów parafialnych z terenu Gminy i Miasta Trzemeszno – z Duszna i Szydłowa.

Natomiast w przypadku obiektów znajdujących się w Gminnej Ewidencji Zabytków stwierdzono, po przeprowadzeniu wizji lokalnej, że nastąpiła tu ogólna poprawa stanu zabytkowych budynków mieszkalnych, jak i powiązanych z nimi obiektów infrastrukturalnych. Dotyczy to zwłaszcza wymiany stolarki okiennej i drzwiowej oraz pokryć dachowych i ocieplenia i odmalowania ścian. Niestety, z Ewidencji należało także wykreślić 11 obiektów, które zostały rozebrane lub też ich stan techniczny nie pozwalał ich w Ewidencji zapisać.

W trakcie obowiązywania poprzedniego programu wykonano nieistniejącą do tej pory pełną Gminną Ewidencję Zabytków Archeologicznych (Łukasz Bentkowski, *Gminna Ewidencja Zabytków Archeologicznych z terenu gminy Trzemeszno*, Trzemeszno 2013). Procedura przyniosła wynik bardzo pozytywny, gdyż zasób

znanych stanowisk archeologicznych wzrósł bardzo znacznie. Zbiór kart adresowych pozwoli w przyszłości efektywniej zabezpieczyć i wykorzystać istniejące na terenie gminy liczne i wartościowe stanowiska archeologiczne z całego spektrum chronologicznego pradziejów oraz czasów historycznych.

W trakcie jego kadencji prowadzony będzie monitoring, dzięki któremu możliwym stanie się uwzględnienie nowych uwarunkowań prawnych, społecznych i gospodarczych, co pozwoli na sprecyzowanie lub modyfikację przyjętych kierunków działania oraz priorytetów.

Wskazane w obecnym dokumencie działania są zgodne z wojewódzkimi i gminnymi dokumentami planistycznymi, a nakreślone zadania oraz zaproponowane rozwiązania odpowiadają ustawowym regulacjom z dziedziny ochrony zabytków w Polsce.

II. Uwarunkowania prawne

1. Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Podstawowym dokumentem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami jest **ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (Dz. U. z 2003 r. Nr 162 poz. 1568 z późniejszymi zmianami), w dalszej części niniejszego tekstu zwana ustawą.

W myśl art. 6 ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

- 1) **zabytki nieruchomości** będące w szczególności:
 - a) krajobrazami kulturowymi,
 - b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
 - c) dziełami architektury i budownictwa,
 - d) dziełami budownictwa obronnego,
 - e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
 - f) cmentarzami,
 - g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
 - h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne, bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 2) **zabytki ruchome** będące w szczególności:
 - a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
 - b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
 - c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
 - d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
 - e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 1998 r. Nr 85 poz. 539 z późniejszymi zmianami),
 - f) instrumentami muzycznymi,
 - g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,

- h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 3) **zabytki archeologiczne** będące w szczególności:
 - a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - b) cmentarzyskami,
 - c) kurhanami,
 - d) relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ponadto ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej (art. 6 ust. 2).

2. Obowiązki samorządów

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na organy administracji publicznej **obowiązek** (art. 4):

- zapewnienia warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- zapobiegania zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- udaremniania niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- przeciwdziałania kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę,
- kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- uwzględniania zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Ponadto wskazana ustawa definiuje **pojęcie opieki nad zabytkiem**, tym samym nakładając na jego właściciela lub posiadacza obowiązek zapewnienia warunków (art. 5):

- naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie,
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczenia dla historii i kultury.

Opracowanie programu opieki nad zabytkami jest zadaniem własnym samorządu terytorialnego. W myśl art. 87 ust. 1 ustawy zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami. Program przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 87 ust. 3). Następnie po dwóch latach od ogłoszenia w dzienniku urzędowym województwa programu opieki nad zabytkami zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy (art. 87 ust. 4 i 5).

Zadania z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego zawarte są również w ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2001 r. Nr 142 poz. 1591 z późniejszymi zmianami). Treść art. 7 ust. 1 pkt 9 stanowi, iż do zadań własnych gminy należy zaspakajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, a w szczególności zadania te obejmują m. in. sprawy kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

III. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego gminy

1. Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego

„Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do roku 2020” jest dokumentem przyjętym przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr XLII/692A/05 z dnia 19 grudnia 2005 r.

Strategia określa uwarunkowania, cele i kierunki rozwoju województwa, wśród nich zachowanie wartości środowiska kulturowego i przyrodniczego, przy uwzględnieniu potrzeb przyszłych pokoleń. Ustalenia zawarte we wskazanym dokumencie stanowią podstawę do sporządzenia planu zagospodarowania przestrzennego województwa.

Celem generalnym „Strategii rozwoju województwa wielkopolskiego” jest poprawa jakości przestrzeni województwa, systemu edukacji, rynku pracy, gospodarki oraz sfery społecznej skutkująca wzrostem poziomu życia mieszkańców.

Cel generalny ma być realizowany przy pomocy celów strategicznych i operacyjnych, które mają być podporządkowane wskazanemu celowi generalnemu. Największe znaczenie dla dziedzictwa kulturowego ma cel strategiczny dostosowanie przestrzeni do wyzwań XXI wieku (cel strategiczny 1). Osiągnięcie tego celu nastąpić ma poprzez realizację celów operacyjnych, w tym celu operacyjnego wzrost znaczenia i zachowania dziedzictwa kulturowego (cel operacyjny 1.3).

Nie bez znaczenia dla ochrony środowiska kulturowego jest również cel strategiczny zwiększenie efektywności wykorzystania potencjałów rozwojowych województwa (cel strategiczny 2). Ma być on realizowany poprzez cel operacyjny zwiększenie udziału usług turystycznych i rekreacji w gospodarce regionu (cel operacyjny 2.4).

Zgodnie z założeniami przyjętymi dla celu operacyjnego 1.3 (wzrost znaczenia i zachowania dziedzictwa kulturowego): „Dziedzictwo kulturowe w rozwoju Wielkopolski pełni kilka funkcji. Jest ono czynnikiem integracji społecznej, stanowi instrument promocji regionu oraz przyczynia się do rozwoju gospodarczego, gdyż może być bazą dla turystyki i usług kulturalnych. Szczególnie ważnym elementem tego dziedzictwa jest wielkopolska kultura przedsiębiorczości”.

Cel ten realizowany będzie przede wszystkim poprzez:

- 1) inwestycje w instytucje kultury,
- 2) ochronę dorobku kulturowego,
- 3) wsparcie działań powiększających dorobek kulturalny regionu,
- 4) promocję aktywności kulturalnej mieszkańców.

Dla celu operacyjnego 2.4 (zwiększenie udziału usług turystycznych i rekreacji w gospodarce regionu) przyjęto założenie, iż „Przyrodnicze, krajobrazowe oraz kulturowe atuty Wielkopolski tworzą szanse na rozwój sektora usług turystyczno-rekreacyjnych. W połączeniu z turystyką biznesową sektor ten ma

szanse na znaczny udział w gospodarce regionu. Jest to tym bardziej ważne, iż tego typu usługi generują dużą liczbę miejsc pracy przy stosunkowo niskich nakładach”.

Cel ten realizowany będzie przede wszystkim poprzez:

- 1) inwestycje w infrastrukturę poprawiającą stan zagospodarowania obszarów atrakcyjnych pod względem turystycznym i rekreacyjnym, z poszanowaniem wymogów ochrony środowiska,
- 2) wsparcie bazy noclegowej i gastronomicznej,
- 3) promocję przedsiębiorczości w tym zakresie,
- 4) wsparcie rozwoju agroturystyki,
- 5) promocję turystyki alternatywnej.

Realizacja celów strategicznych i operacyjnych wskazanych w strategii rozwoju województwa wymaga uwzględnienia celów horyzontalnych, tj. ładu przestrzennego (cel horyzontalny 1), który uznany został za jeden z głównych czynników kształtujących konkurencyjność Wielkopolski oraz zrównoważonego rozwoju (cel horyzontalny 2).

Cel horyzontalny 1 (ład przestrzenny) realizowany ma być m. in. poprzez:

- 1) osiągnięcie zgodności form wykorzystania poszczególnych obszarów zgodnie z ich naturalnymi predyspozycjami lub przy minimalizacji konfliktów z nimi,
- 2) właściwe kształtowanie sieci osadniczej przy utrwalaniu jej wielostopniowej, hierarchicznej struktury, wielofunkcyjności oraz ograniczaniu antropopresji na pozostałe obszary.

Z kolei cel horyzontalny 2 (zrównoważony rozwój) wymaga, zgodnie z założeniami wskazanego dokumentu, respektowania następujących zasad:

- 1) solidarności wszystkich ludzi – zarówno na poziomach lokalnym, regionalnym, krajowym i globalnym, jak i między obecnym a przyszłymi pokoleniami,
- 2) ostrożności – wybory dokonywane dzisiaj nie mogą ograniczyć swobody wszystkich uczestników życia społeczno-ekonomicznego w przyszłości,
- 3) współuczestnictwa – zaangażowanie wszystkich uczestników życia społeczno-gospodarczego w regionie.

W roku 2010 w materii planowania strategicznych działań na niwie dziedzictwa kulturowego nastąpiły doniosłe zmiany. Sejmik Województwa Wielkopolskiego w dniu 26 kwietnia uchwalił dokument pt. „Zmiana Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Wielkopolskiego” (Uchwała nr XLVI/690/10). Dokument ten ma za zadanie wskazać planowanie przestrzenne jako niezwykle ważny aspekt działań na rzecz ochrony zasobów kulturowych, tak by osiągnąć ład przestrzenny, który będzie cechował się harmonijnością i proporcjonalnością wszystkich elementów środowiska człowieka.

Ta główna wytyczna ma się stać podstawą tworzenia miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin w aspekcie szeroko rozumianej ochrony zasobów kulturowych. Cel ten można będzie osiągnąć poprzez ochronę dziedzictwa kulturowego, tożsamości i tradycyjnych elementów środowiska, a zapisy takie znajdują się w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

W niniejszym dokumencie kładzie się bardzo silny nacisk na fakt, iż elementy naturalne i kulturowe w krajobrazie, przy odpowiednim (właściwie ukierunkowanym) wykorzystaniu mają ogromny wpływ na inne dziedziny życia.

2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego

W dniu 26 listopada 2001 roku Uchwałą nr XLII/628/2001 Sejmik Województwa Wielkopolskiego przyjął „Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego”. Dokument ten określa zasady kształtowania struktury przestrzennej województwa w długim horyzoncie czasowym, w tym: wymagania w zakresie ochrony środowiska przyrodniczego i ochrony dziedzictwa kulturowego, z uwzględnieniem obszarów podlegających szczególnej ochronie.

Zgodnie z zapisami wskazanego dokumentu podstawową zasadą kształtowania rozwoju województwa powinno być optymalne wykorzystanie szeroko rozumianych uwarunkowań wewnętrznych oraz szans wynikających z uwarunkowań zewnętrznych dla zaspokajania potrzeb mieszkańców i sprawnego funkcjonowania podmiotów gospodarczych znajdujących się na terenie województwa. Z zasady tej wynikają przesłanki znaczące dla ochrony dziedzictwa kulturowego województwa:

- 1) przesłanka 1: nie zaprzepaścić posiadanych przez województwo możliwości wynikających z położenia, tradycji, istniejącego potencjału środowiska przyrodniczego, walorów społecznych i gospodarki, a także *image* Wielkopolski;
- 2) przesłanka 2: chroniąc posiadane dobra, efektywnie je wykorzystać, a równocześnie w miarę możliwości je pomnażać oraz poprawić ich jakość.

Zasadniczym celem dla kształtowania polityki przestrzennej województwa wielkopolskiego jest harmonijny, zrównoważony rozwój całego terytorium województwa poprzez poprawę jakości zagospodarowania przestrzennego i wzrost wewnętrznej spójności województwa. Jedną z zasadniczych kategorii, do której sprowadzić można cele zagospodarowania przestrzennego województwa, jest tworzenie warunków do poprawy jakości życia i rozwoju zrównoważonego, które w rozumieniu planu zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego oznacza m. in.:

- 1) zachowanie właściwych proporcji między elementami zagospodarowania przestrzennego w dążeniu do harmonijnego rozwoju,
- 2) poprawę walorów estetycznych struktur przestrzennych i krajobrazu.

Za główne zasady zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego uznano m. in.:

- 1) tworzenie warunków do współistnienia środowiska przyrodniczego i zurbanizowanego,
- 2) zachowanie dziedzictwa kulturowego i wpisanie go w struktury przestrzenne i otaczający krajobraz.

W planie wojewódzkim przyjęto, że w zagospodarowaniu przestrzeni w odniesieniu do ochrony dziedzictwa kulturowego nie powinno się przekraczać następujących wskazań:

- 1) w obszarach chronionego krajobrazu nie powinno się lokalizować obiektów i urządzeń zakłócających w drastyczny sposób walory krajobrazowe,
- 2) ochronie podlegają obiekty cenne kulturowo, wymagające bezwzględnego zachowania dla przyszłych pokoleń oraz ich bezpośrednie otoczenie, w którym nie powinny być lokalizowane obiekty nieprzystosowane architektonicznie i funkcjonalnie,
- 3) w strefach ochrony konserwatorskiej zagospodarowanie winno odbywać się na warunkach określonych przez służby konserwatorskie,

- 4) strefy ochrony widokowej (osie widokowe, ciągi widokowe, dominanty przestrzenne, panoramy) powinny być wyznaczone poprzez stosowne zapisy w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego oraz w studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin.

Jak to już wyżej wskazano generalnym celem zagospodarowania przestrzeni województwa wielkopolskiego jest zrównoważony rozwój całego terytorium, łączący w sobie ład społeczny, ład ekonomiczny, ład ekologiczny i ład przestrzenny.

Ład przestrzenny można uzyskać m. in. przez:

- 1) dobre rozpoznanie prawideł tradycyjnego kształtowania przestrzeni miejskich i zastosowanie ich na nowo; formuła przywracania przestrzeni miejskiej musi uwzględniać możliwości wszelkich kreacji, a nowoczesne budynki o dobrej architekturze nie powinny być traktowane jako niepożądane, ale jako potencjalne wzbogacenie dziedzictwa kulturowego,
- 2) przestrzeganie wytycznych konserwatorskich w zakresie nie tylko poszczególnych obiektów objętych ochroną, ale również zasad zagospodarowania zabytkowych układów urbanistycznych,
- 3) „odkrycie” lokalnej architektury wiejskiej i zapewnienie możliwości wprowadzenia tradycyjnych gabarytów, form dachów, detali i rozwiązań materiałowych do obiektów o współczesnych standardach; nurt architektury regionalnej nie może mieć prawa wyłączności, ale powinien stanowić ważny wyróżnik przy kształtowaniu specyfiki lokalnej,
- 4) ochronę krajobrazu, a w rejonach o najwyższych walorach przyrodniczych i krajobrazowych wykluczenie realizacji obiektów, które charakterem (gabaryty, powierzchnia zajmowanego terenu, rodzaj prowadzonej działalności) kolidują z otoczeniem.

Dla kształtowania przestrzeni miejskiej przyjęto m. in. następujące zasady:

- 1) ochrona dziedzictwa kulturowego, tożsamości i tradycyjnych elementów środowiska miejskiego, takich jak: zabytkowe dzielnice, budynki, dominanty przestrzenne, panoramy, tereny zielone i tereny otwarte; respektowanie zaleceń wynikających z przepisów ochronnych i poszerzenie zakresu ochrony prawnej,
- 2) wykorzystanie atutów wynikających z ukształtowania terenu, osi widokowych, dominant przestrzennych, panoram,
- 3) w zapisach miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego podnoszenie wymogów architektury w stosunku do obiektów realizowanych na obszarach śródmieść oraz w pobliżu terenów o najwyższych walorach kulturowych i przyrodniczych,
- 4) podejmowanie opracowań dotyczących rewaloryzowania zabytkowych dzielnic.

Dla kształtowania obszarów wiejskich przyjęto m. in. następujące zasady:

- 1) ochrona charakterystycznych układów ruralistycznych oraz zespołów sakralnych, pałacowo-parkowych, folwarków, ochrona zabytkowych budynków mieszkalnych, gospodarczych, wiatraków, remiz, szkół, kuźni, młynów, gorzelnii i innych elementów specyficznych dla architektury wiejskiej np. kapliczek, krzyży,
- 2) poszanowanie kształtowanej tradycyjnie różnorodności form osadnictwa wiejskiego w poszczególnych regionach,

- 3) twórcze wykorzystywanie wzorców architektury lokalnej przy formułowaniu warunków dla projektowanej zabudowy, odwoływanie się do architektury regionalnej Wielkopolski, preferowanie rodzimych materiałów budowlanych oraz tradycyjnych elementów małej architektury takich jak drewniane płoty, podmurówki z kamienia naturalnego itp.

Dla kształtowania otwartych przestrzeni przyjęto następujące zasady:

- 1) zakaz wznoszenia w pobliżu jezior, rzek, kanałów, krajobrazowych punktów widokowych lub na terenach o szczególnych walorach krajobrazowych obiektów budowlanych naruszających walory krajobrazowe i uniemożliwiających dostęp do nich,
- 2) wprowadzenie zieleni osłonowej wokół istniejących i projektowanych obiektów kolizyjnych w stosunku do krajobrazu,
- 3) narzucanie ograniczeń w sytuowaniu reklam, wykluczenie ich z miejsc o ciekawej ekspozycji.

Dla kształtowania przestrzeni wokół miejsc cennych kulturowo przyjęto następujące zasady:

- 1) dostosowanie zagospodarowania do masowego ruchu turystycznego i pielgrzymkowego (hotele, campingi, gastronomia, parkingi itp.),
- 2) ograniczenie działalności gospodarczej do nie kolidującej z wiodącą funkcją miejsca, a wspieranie działalności związanej z obsługą turystów czy pielgrzymów,
- 3) izolowanie tych miejsc od bezpośredniego styku z współczesnym zainwestowaniem, zachowanie niezbędnej otwartej przestrzeni w celu lepszego ich wyeksponowania.

Uznano następujące zasady w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego:

- 1) podstawową zasadą pozwalającą na zachowanie dóbr kultury dla przyszłych pokoleń jest bezwzględne przestrzeganie obowiązującego w tym zakresie prawa, ujętego w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
- 2) ochrona krajobrazu kulturowego może być realizowana poprzez właściwe zapisy w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego oraz w studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin.

IV. Zasoby dziedzictwa kulturowego gminy

Ochrona i opieka nad zabytkami, aby była skuteczna, powinna być realizowana w oparciu o rzetelną wiedzę dotyczącą wartości kulturowych i ich znaczenia dla regionu. Równie ważną jest kwestia rozpoznania występujących problemów związanych między innymi ze stanem zachowania poszczególnych obiektów, reagowania na występujące zagrożenia, a co za tym idzie powstrzymania dalszej degradacji zabytków oraz ich otoczenia.

Przesłanką niniejszej, ogólnej charakterystyki zasobów kulturowego dziedzictwa gminy jest pomoc w sformułowaniu zadań i celów, które służyć będą realizacji działań na rzecz ochrony i zachowania tego dziedzictwa.

Gmina Trzemeszno, usytuowana we wschodniej części województwa wielkopolskiego, zajmuje północno wschodnią część powiatu gnieźnieńskiego,

na obszarze 175 km², zamieszkaną przez 14.251 osób, z czego 7.658 osób to mieszkańcy Trzemeszna, jedyne miasto na terenie gminy i jednocześnie jej ośrodka administracyjnego. Pozostali mieszkańcy gminy to 6.593 osoby.

Pod względem przynależności fizycznogeograficznej gmina znajduje się na terenie Pojezierza Gnieźnieńskiego, będącego częścią makroregionu zwanego Pojezierzem Wielkopolskim.

Krajobraz gminy ukształtowany został przez poznańską fazę zlodowacenia wiślańskiego (tzw. vistulianu). Charakterystycznym elementem tego krajobrazu jest pasmo wzgórz ciągnących się równoleżnikowo od Gniezna do Trzemeszna, a następnie skręcających na południowy wschód w stronę Konina. Najwyższym wyniesieniem wśród tych wzgórz jest Wał Wydartowski (167 m n. p. m.), usytuowany na północ od Wydartowa i Duszna. Drugim ważnym elementem krajobrazu są liczne jeziora rynnowe pochodzenia polodowcowego, zajmujące 5% powierzchni terytorium gminy. Należą do nich: Jezioro Kamionek, Jezioro Kruchowskie, Jezioro Malicz, Jezioro Ostrowickie, Jezioro Popielewskie, Jezioro Szydłowskie, Jezioro Trzemeszeńskie i Jezioro Wielkie Łomno. Krajobraz uzupełnia Noteć Zachodnia, przepływająca przez krótki odcinek wschodniej granicy gminy.

Dominującą dziedziną gospodarki gminy jest rolnictwo. Grunty związane z działalnością rolniczą stanowią na terenie miejscowości wiejskich gminy 76% (9710 ha), zaś na terenie miasta Trzemeszno – 53% (2204 ha), z dominującymi glinami morenowymi i powstałymi na nich glebami brunatnymi.

Typowo rolniczy krajobraz ożywiają nieliczne tereny leśne zajmujące 9,5% powierzchni terytorium gminy (1609 ha). Występują one w większych kompleksach w północnej części interesującego nas obszaru, w rejonie Ignalina i Kruchowa, a przede wszystkim w rejonie miejscowości Jastrzębowo, Smolary, Ławki i Gołąbki. Lasy te nie mają większego znaczenia gospodarczego.

Jednostki osadnicze gminy (osady typu wiejskiego) rozmieszczone są równomiernie na jej terytorium, a jedyny ośrodek miejski – Trzemeszno zlokalizowany jest w środkowej części gminy. Miasto to położone jest przy drodze krajowej nr 15 Gniezno–Strzelno. Główną komunikację lokalną na terytorium gminy tworzą rozchodzące się od Trzemeszna drogi w kierunku północnym – droga nr 758, w kierunku wschodnim – droga nr 798, w kierunku południowo zachodnim – droga nr 799 oraz w kierunku zachodnim – droga nr 794. Przez terytorium gminy, w tym również w granicach miasta Trzemeszna, przebiega także tracja kolejowa pomiędzy Poznaniem i Toruniem - o znaczeniu krajowym.

Gmina Trzemeszno, poza wskazanym miastem, liczy także 21 wsi sołeckich: Cytrynowo, Duszno, Gołąbki, Grabowo, Jastrzębowo, Kamieniec, Kruchowo, Kozłowo, Ławki, Lubiń, Miaty, Mijanowo, Miława, Niewolno, Ostrowite, Popielewo, Szydłowo, Trzemżał, Wydartowo, Wymysłowo i Zieleń.

Obecny obszar gminy w okresie VIII–X w. należał do terytorium plemiennego Polan, które odegrało kluczową rolę w procesie tworzenia państwa polskiego. W czasach piastowskich się teren ten znajdował w granicach ziemi gnieźnieńsko-kaliskiej, która przekształciła się następnie w województwo kaliskie, wchodzące w skład Wielkopolski. W 1768 r. na krótko uformowało się województwo gnieźnieńskie, do którego należał interesujący nas teren. Stan ten uległ zmianie w 1793 r., kiedy to w wyniku drugiego rozbioru Polski omawiany obszar włączony został w granice państwa pruskiego. W 1807 r. terytorium to przyłączono do Księstwa Warszawskiego, zaś w 1815 r. – do Wielkiego Księstwa Poznańskiego. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości (1918 r.) obszar obecnej gminy przynależał do powiatu mogileńskiego, wchodzącego w skład województwa

poznańskiego. W czasach okupacji niemieckiej w latach 1939–1945 teren ten włączony został do III Rzeszy jako część składowa Kraju Warty, w obrębie rejencji inowrocławskiej. W 1945 r. w ramach nowoutworzonych struktur organizacji administracyjnej Polski omawiane terytorium znalazło się w granicach powiatu mogileńskiego, wchodzącego w skład województwa poznańskiego. Stan ten uległ zmianie w wyniku reformy administracyjnej przeprowadzonej w 1950 r. Wówczas to obszar obecnej gminy włączono do województwa bydgoskiego, przy zachowaniu przynależności do powiatu mogileńskiego. W 1975 r., kiedy zlikwidowane zostały powiaty, obszar gminy Trzemeszno nadal znajdował się w granicach województwa bydgoskiego. Kolejna zmiana nastąpiła w 1999 r. Wówczas to gmina, włączona do powiatu gnieźnieńskiego, weszła w obręb województwa wielkopolskiego.

Najważniejszą miejscowością historyczną na terenie gminy jest Trzemeszno. Jakkolwiek miejscowość ta wzmiankowana była w 1146 r., a następnie w 1147 r., to jednakże istniała już przed lokacją klasztoru Kanoników Regularnych, która nastąpiła pomiędzy 1124 a 1138 r. Ukształtowanie się ośrodka miejskiego nastąpiło tu najpewniej w XIV stuleciu. Z osadą przedlokacyjną powiązać należy nawsie w granicach ulic Św. Jana i 1 Maja. W skład miasta lokacyjnego wszedł pierwotny rynek – ob. place Kilińskiego i Św. Wojciecha, a także odchodzące od rynku południowe odcinki ulic Kościuszki i Toruńskiej, północny odcinek ulicy Św. Jana oraz ulica Wodna wraz z ulicami zatylnymi Ogrodową, Żółwią, Kopernika, Św. Ducha, Górną i Dąbrowskiego, a także dawne trakty drożne w kierunku Gniezna i Poznania – ob. ulica Mickiewicza, Strzelna i Torunia – ob. ulica Toruńska oraz Żnina i Gąsawy – ob. ulica Kościuszki. Elementy struktury urbanistycznej wykształcone w 2. połowie XVIII w. to Nowe Miasto wraz z jego rynkiem – ob. plac Powstańców Wielkopolskich, a także Przedmieście Świętomichalskie – w rejonie ulic Wyszyńskiego, Orchowskiej i Mickiewicza oraz Skwarzymowo – na południe od ulicy Wiosny Ludów, jak również plac poprzedzający zespół kościoła klasztornego Kanoników Regularnych, ob. parafialnego rzymskokatolickiego pw. Wniebowzięcia NMP – ob. plac Kosmowskiego. Dalszy rozwój miasta w XIX oraz w 1. połowie XX w. objął obszary i związane z nimi ulice Dworcową, Kochanowskiego, Kopernika, Orchowską, Przemysławą, 22 Stycznia, Szymańskiego, Śniadeckich, Wlekińskiego, Wiosny Ludów i Wyszyńskiego. Do najważniejszych zabytków architektury z terenu miasta zaliczyć należy kościół klasztorny Kanoników Regularnych, ob. parafialny rzymskokatolicki pw. Wniebowzięcia NMP (XII–XVIII w.) wraz z pałacykiem opackim, ob. plebanią (1722–1761, przebudowa w latach 1843–1862) przy placu Kosmowskiego, zespół alumnatu z kaplicą zw. *Collegium Tremesnensis* przy placu Kosmowskiego (1773–1791), zespół szpitala św. Łazarza przy ul. Mickiewicza (1787–1791), a także budynek d. browaru klasztornego (4 ćw. XVIII w.) wraz z parkiem i lodownią (k. XIX w.) przy ul. Szymańskiego.

Kolejnym ważnym ośrodkiem osadniczym na terenie gminy jest Duszno, wieś o metryce XIII-wiecznej, od XIV stulecia należąca do kapituły gnieźnieńskiej, identyfikowana obecnie przede wszystkim z neogotyckim kościołem parafialnym rzymskokatolickim pw. św. Doroty z ok. 1865 r.

Wspomnieć należy także wieś Kamieniec, znaną od XII w. jako należąca do Kanoników Regularnych w Trzemesznie. We wsi tej znajduje się drewniany kościół zrębowy, wystawiony w latach 1722–1724 oraz zespół folwarczny z 2. połowy XIX w.

Jeszcze jeden nowożytny zabytek architektury sakralnej posiada wieś Szydłowo. Jest to skromny barokowy kościół parafialny rzymskokatolicki pw. Najśw. Imienia Jezus, NMP i św. Józefa, wystawiony w 1795 r. Na terenie wsi

zachowany jest również spichlerz, wybudowany w 1. połowie XIX stulecia, stanowiący pozostałości funkcjonującego tutaj zespołu dworskiego.

Z 2. połowy XIX w. pochodzi kościół parafialny rzymskokatolicki pw. Wszystkich Świętych w Kruchowie, który uzyskał skromne cechy neogotyckie. W Jastrzębowie natomiast przetrwał jedyny na tym terenie zbór, wystawiony w latach 1914–1920, o cechach stylowych modernistycznych, pełniący aktualnie funkcję kościoła parafialnego rzymskokatolickiego pw. Niepokalanego Poczęcia NMP.

Z zespołów dworskich zachowały się założenia w Brzozówcu (dwór i park z końca XIX w.), Kruchowie (renesansowo-barokowy dwór z 1582 r., przebudowany ok. 1766 r. i towarzyszące mu park, założony w początkach XX w. oraz folwark z tego samego czasu), Lubiniu (dwór z parkiem z 1. połowy XIX w. oraz folwark z 4. ćwierci tegoż stulecia), Ławkach (dwór Hipolita Cegielskiego z 1. połowy XIX w.), Miatach (dwór i folwark z okresu 70. lat XIX stulecia–1913 r.), Płaczkowie (dwór wraz z parkiem z 4. ćwierci XIX w.), Szydłowie (relikty parku podworskiego z 1. połowy XIX w.) i Szydłowku II (dwór wraz z parkiem i pozostałościami zabudowy folwarcznej z 4. ćwierci XIX stulecia). Wśród zespołów folwarcznych wyliczyć należy folwarki w Bieślinie (relikty rządówki z 1. ćwierci XX w. wraz ze szczątkowo zachowanymi pozostałościami podjazdu z 2. połowy XIX stulecia), wspomniany już folwark w Kamieńcu (zabudowa z końca XIX i początku XX w.), a także folwark w Trzemesznie (rządówka wraz z pozostałościami zabudowy folwarcznej z końca XIX w.).

Pozostałe historyczne obszary oraz historyczna zabudowa tworzą dziedzictwo kulturowe obrazujące specyfikę regionu. Wskazać tu należy w szczególności zabudowę miejską (mieszkalną, użyteczności publicznej oraz obiekty techniki i budownictwa przemysłowego), a także wiejską zabudowę zagrodową – o charakterystycznych dla tego regionu rozwiązaniach architektonicznych, jak również cmentarze – rzymskokatolickie (Duszno, Kamieniec, Kruchowo, Trzemeszno) i ewangelickie (Grabowo, Jastrzębowo, Ławki, Niewolno, Ostrowite, Trzemeszno, Trzemżał, Wydartowo), a w przypadku Trzemeszna – także cmentarz żydowski.

Należy też wymienić interesujące w skali regionu kuźnie w Wydartowie (1856 r.) i Trzemżalu (k. XIX w.), budynki szkół wiejskich w Jastrzębowie (początek XX w.), Kamieńcu (1908 r.), Kruchowie (1. ćwierć XX w.), Lubiniu (20–30. lata XX w.), Ławkach (20–30. lata XX w.), Miławie (początek XX w.), Niewolnie (1. ćwierć XX w.), Trzemżalu (1. ćwierć XX w.), Wydartowie (koniec XIX w.), Wymysłowie (1903 r.) i Zieleniu (20–30. lata XX w.), a nadto budynek poczty w Trzemżalu (początek XX w.) oraz należące do grupy obiektów techniki i budownictwa przemysłowego budynki dróżników, jednolite pod względem stylowym, powstałe w początkach XX w. w Cytrynowie, Lubiniu, Rudkach, Wydartowie i Wymysłowie. Wspomnieć tu należy także o młynach w Foluszu (1866 r.), Rudkach (1910 r.) i Zieleniu (1. ćwierć XX w.). Krajobraz kulturowy wzbogacają też kapliczki i figury przydrożne, powstałe najczęściej w 1. połowie XX w., a zachowane w Brzozówcu, Cytrynowie, Dusznie, Gołąbkach, Kruchowie, Lubiniu, Miatach, Miławie, Ochodzy, Pasiece, Popielewie, Świętem i Zieleniu.

Ogółem liczba zabytków w gminie i mieście Trzemesznie wynosi 671 historycznych struktur przestrzennych oraz zabytkowych obiektów budowlanych funkcjonujących samoistnie lub tworzących historyczne zespoły budowlane.

Zabytki nieruchome najliczniej zlokalizowane są w Trzemesznie. Występują one także w 32 miejscowościach gminy: Bieślinie, Brzozówcu, Cytrynowie, Dusznie,

Dyśku, Foluszu, Gołąbkach, Grabowie, Jastrzębowie, Kamieńcu, Kozłowie, Kozłówku, Kruchowie, Lubiniu, Ławkach, Miatach, Miławie, Niewolnie, Ochodzy, Ostrowitem, Pasiece, Płaczkanie, Popielewie, Rudkach, Smolarach, Szydłowie, Szydłówku II, Świętem, Trzemżalu, Wydartowie, Wymysłowie i Zieleniu.

Dziedzictwo kulturowe gminy to także archeologiczne nawarstwienia kulturowe. Wspomnieć tu należy przede wszystkim o 4 grodziskach posiadających czytelną formę krajobrazową (Brzozówiec, Lubiń, Ostrowite i Popielewo).

O walorach gminy decydują również obszary chronionego krajobrazu. Ochroną prawną w ramach systemu Natura 2000 objęty został specjalny obszar ochrony siedlisk – Pojezierze Gnieźnieńskie, zajmujący na terytorium gminy powierzchnię 947,87 ha (rejon miejscowości Rudki, Brzozówiec i Wymysłowo oraz Zieleń, Ostrowite i Bieślin).

Gmina Trzemeszno upatruje swojej szansy między innymi w rozwoju turystyki. Pragnie w tym zakresie wykorzystać zachowane walory przyrodniczo-krajobrazowe i kulturowe.

O tym w jakim stopniu uda się gminie osiągnąć wytyczony cel decydować będzie również zachowanie dziedzictwa kulturowego, w sposób znaczący warunkującego atrakcyjność omawianego terenu.

1. ZABYTKI NIERUCHOME WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW

Rejestr zabytków znajdujących się na terenie województwa **prowadzi wojewódzki konserwator zabytków** (art. 8 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). W województwie wielkopolskim jest nim Wielkopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków, który kieruje Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków w Poznaniu oraz delegaturami w Kaliszu, Koninie, Lesznie i Pile.

Wpis do rejestru zabytku nieruchomego może nastąpić z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy (art. 9 ust. 1). Przedmiotowego wpisu dokonuje wojewódzki konserwator zabytków w formie decyzji administracyjnej.

Ponadto do rejestru może być wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku (art. 9 ust. 2).

W 2004 roku Wielkopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków w Poznaniu opracował **Raport o stanie zachowania zabytków**. Dokument ten został wykonany w oparciu o schemat przygotowany przez Departament Ochrony Zabytków Ministerstwa Kultury oraz Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków w Warszawie (instrukcja Ministerstwa Kultury z 2 lutego 2004 r.).

W rejestrze zabytków województwa wielkopolskiego znajduje się 18 zabytków nieruchomych z terenu miasta i gminy Trzemeszno (11 decyzji administracyjnych w sprawie wpisu do rejestru zabytków).

Ponadto wszczęto postępowanie o wpis do rejestru zabytków zespołu pałacowo-parkowego z miejscowości Lubiń, co oznacza, iż po przeprowadzeniu procedury, zbiór zabytków wpisanych do rejestru zabytków województwa wielkopolskiego, a zlokalizowanych na obszarze gminy Trzemeszno będzie wynosił 19. Należy dołożyć wszelkich starań, by działania te przyniosły pozytywny rezultat.

Szczegółowe dane statystyczne w przedmiotowym zakresie przedstawiają poniższe tabele:

Tabela I. Wojewódzki rejestr zabytków nieruchomych z terenu miasta i gminy Trzemeszno (wg miejscowości) – stan: wrzesień 2013 r.

Miejscowość	Liczba obiektów wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych
Duszno	3
Kamieniec	1
Kruczowo	2
Szydłowo	2
Trzemeszno	9
Wydartowo	1
Ogółem	18

Tabela II. Wojewódzki rejestr zabytków nieruchomych z terenu miasta i gminy Trzemeszno (wg kategorii obiektów) – stan: wrzesień 2013 r.

Kategorie zabytków	Liczba obiektów
układy urbanistyczne	–
układy ruralistyczne	–
zabudowa mieszkalna	–
obiekty sakralne	9
budownictwo obronne	–
obiekty użyteczności publicznej	–
obiekty przemysłowe i gospodarcze	4
pałace i dwory	1
zabudowa folwarczna	1
budownictwo wiejskie	–
parki	2
cmentarze	1
miejsca pamięci	–
stanowiska archeologiczne	–
Ogółem	18

Tabela III. Wojewódzki rejestr zabytków nieruchomych z terenu miasta i gminy Trzemeszno (wg typów własności) – stan: wrzesień 2013 r.

Typy własności	Liczba obiektów
Skarb Państwa	2
własność komunalna	7
własność prywatna	1
własność wyznaniowa	7
spółki prawa handlowego	1
własność nieuregulowana	–
własność inna	–
Ogółem	18

Wykaz obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków województwa wielkopolskiego z terenu miasta i gminy Trzemeszno wraz z określeniem stanu własności

DUSZNO

Kategoria – budownictwo sakralne

- ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PARAFIALNEGO RZYMSKOKATOLICKIEGO PW. ŚW. DOROTY, nr rejestru zabytków 51/Wlkp/A – 12. 03. 2001 r.:
 - a) kościół parafialny rzymskokatolicki pw. św. Doroty, ok. 1865 r., murowany, własność: Parafia Rzymskokatolicka pw. Św. Doroty w Dusznie;
 - b) brama–dzwonnica, 1865 r., murowana, własność: Parafia Rzymskokatolicka pw. Św. Doroty w Dusznie;
 - c) cmentarz przykościelny, 1865 r., własność: Parafia Rzymskokatolicka pw. Św. Doroty w Dusznie.

KAMIENIEC

Kategoria – budownictwo sakralne

- KOŚCIÓŁ PARAFIALNY RZYMSKOKATOLICKI PW. ŚW. JAKUBA STARSZEGO, 1722–1724, 1902 r., 1948 r., drewniany, nr rejestru zabytków A/272/1 – 9. 09. 1991 r., własność: Parafia Rzymskokatolicka pw. Św. Jakuba Starszego w Kamieńcu.

KRUCHOWO

Kategoria – zespoły pałacowe i dworskie oraz folwarczne

- ZESPÓŁ DWORSKI, nr rejestru zabytków A/486/1–2 – 21. 04. 1997 r.:
 - a) dwór, 1582 r., przebud. ok. 1766 r., murowany, własność: Skarb Państwa (administrator Gmina Trzemeszno);
 - b) park, pocz. XX w., własność: Skarb Państwa.

SZYDŁOWO

Kategoria – budownictwo sakralne

- ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PARAFIALNEGO RZYMSKOKATOLICKIEGO PW. NAJŚW. IMIENIA JEZUS, NMP I ŚW. JÓZEFA:
 - a) kościół parafialny rzymskokatolicki pw. Najśw. Imienia Jezus, NMP i św. Józefa, 1795 r., murowany, nr rejestru zabytków A/517/1 – 22. 12. 1988 r., własność: Parafia Rzymskokatolicka pw. NIJ, NMP, Św. Józefa w Szydłowie.

Kategoria – zespoły pałacowe i dworskie oraz folwarczne

- ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY:
 - a) spichlerz, 1. poł. XIX w., murowany, nr rejestru zabytków A/144 – 15. 06. 1985 r., własność: Gospodarstwo Rolne Płaczkowo Sp. z o.o..

TRZEMESZNO

Kategoria – budownictwo sakralne

- ZESPÓŁ KOŚCIOŁA KLASZTORNEGO KANONIKÓW REGULARNYCH, OB. PARAFIALNEGO RZYMSKOKATOLICKIEGO PW. WNIĘBOWZIĘCIA NMP, pl. Kosmowskiego 8:
 - a) kościół klasztorny Kanoników Regularnych, ob. parafialny rzymskokatolicki pw. Wniebowzięcia NMP, XII–XVIII w., murowany, nr rejestru zabytków A/443 – 6. 07. 1960 r., własność: Parafia Rzymskokatolicka pw. Wniebowzięcia NMP w Trzemesznie.
- ALUMNAT Z KAPLICĄ ZW. COLLEGIUM TREMESNENSIS, OB. WIKARIAT, pl. Kosmowskiego 3, 1773–1775, murowane, nr rejestru zabytków A/444 – 6. 07. 1960 r., własność: Parafia Rzymskokatolicka pw. Wniebowzięcia NMP w Trzemesznie.
- ZESPÓŁ SZPITALA ŚW. ŁAZARZA, nr rejestru zabytków A/445 – 6. 07. 1960 r.:
 - a) szpital św. Łazarza, ul. Mickiewicza 30, 1787–1791, murowany, własność: Gmina Trzemeszno;
 - b) oficyna pn, ul. Mickiewicza 28, 1787–1791, murowana, własność: Gmina Trzemeszno;
 - c) oficyna pd, ul. Mickiewicza 32, 1787–1791, murowana, własność: Gmina Trzemeszno.

Kategoria – budownictwo przemysłowe, gospodarcze i techniki

- ZESPÓŁ BROWARU, ul. Szymańskiego 3 i 6, nr rejestru zabytków 60/Wlkp/A – 28. 06. 2001 r.:
 - a) browar, ob. budynek mieszkalny, 4. ćw. XVIII w., murowany, własność: Gmina Trzemeszno;
 - b) park, k. XIX w., własność: Gmina Trzemeszno;
 - c) lodownia, k. XIX w., murowana, własność: Gmina Trzemeszno.
- WIEŻA CIŚNIENI, ul. Orchowska 18, 1906–1908, murowana, nr rejestru zabytków A/406/1–2 – 14. 04. 1994 r., własność: Gmina Trzemeszno.

WYDARTOWO

Kategoria – budownictwo przemysłowe, gospodarcze i techniki

- KUŹNIA, 1856 r., murowana, nr rejestru zabytków 82/Wlkp/A – 21. 02. 2002 r., własność: Domagalski Tomasz zam. Wydartowo.

2. ZABYTKI NIERUCHOME W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW

Ewidencję zabytków stanowią zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków, zabytki nieruchome nie wpisane do rejestru zabytków oraz parki kulturowe.

Ewidencję zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi **wojewódzki konserwator zabytków** w formie kart ewidencyjnych (art. 22 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami), zaś **ewidencję z terenu gmin prowadzi wójt (burmistrz, prezydent miasta)** w formie zbioru kart adresowych zabytków, objętych wojewódzką ewidencją zabytków (art. 22 ust. 4).

Obok zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia oraz parków kulturowych ochronę zabytków objętych gminną ewidencją uwzględnia się w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz wskazuje w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego (art.19 ust. 1).

Ewidencja zabytków jest podstawą dla sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy (art. 21). Rozpoznanie zasobów i stanu zachowania obiektów zabytkowych pozwala na wskazanie zagrożeń oraz sposobów reagowania w celu ochrony i powstrzymania degradacji zewidencjonowanych zabytków oraz ich otoczenia. Dlatego obiekty te ujęte zostają w programach opieki oraz wskazane do ochrony w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Jeżeli gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami ustalenia tego programu uwzględnia się zarówno w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, jak i w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego (art. 19 ust. 2).

Ewidencja zabytków nieruchomości w gminie Trzemeszno obejmuje 658 historycznych struktur przestrzennych oraz zabytkowych obiektów budowlanych funkcjonujących samoistnie lub tworzących historyczne zespoły budowlane, a także 589 stanowisk archeologicznych (wliczając nawarstwienia miasta Trzemeszna), co po zsumowaniu daje łączną liczbę 1247 zabytków nieruchomości.

W stosunku do okresu poprzedniego (program na lata 2009-2012) nastąpiły znaczne zmiany, a mianowicie skreślono z ewidencji 2 budynki mieszkalne zlokalizowane w Trzemesznie, przy ulicy Kopernika 5 oraz Kościuszki 26, co związane było z ich złym stanem technicznym. Ponadto wyburzono całkowicie 4 budynki mieszkalne z założeniami, które znajdowały się w Trzemesznie przy ulicach: Dąbrowskiego 35, Kościuszki 13 i 15 (budynek na dwóch sąsiadujących działkach) oraz Św. Ducha 5, budując w tych miejscach inne założenia. Zburzone zostały także budynki mieszkalne w Jastrzębowie 22, Niewolnie 19 oraz Popielewie 6, a także budynek gospodarczy należący do młyna w Foluszu. Z ewidencji usunięto także kościół pod wezwaniem Wszystkich Świętych w Kruchowie, który wybudowano w roku 1957 w miejsce obiektu drewnianego, który spłonął.

Ponadto zwiększeniu o 69 uległa liczba znanych stanowisk archeologicznych, co daje obecnie 589 tego typu obiektów, przy 520 znanych w okresie poprzednim.

Szczegółowe dane odnośnie zestawienia liczbowego zabytków nieruchomości na terenie miasta i gminy Trzemeszno przedstawia poniższa tabela:

Tabela IV. Ewidencja zabytków nieruchomości z terenu miasta i gminy Trzemeszno – stan: wrzesień 2013 r.

Kategorie zabytków nieruchomości		Liczba obiektów murowanych	Liczba obiektów drewnianych	Łącznie	W tym wpisanych do rejestru zabytków
1. UKŁADY URBANISTYCZNE [liczba]	1	X	X	1	–
2. UKŁADY RURALISTYCZNE [liczba]	32	X	X	32	–
3. ZABUDOWA MIESZKALNA		364	2	366	1
a. kamienice		63	–	63	–

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA I GMINY TRZEMESZNO NA LATA 2014–2017

b. domy	265	2	267	–
c. wille	6	–	6	–
d. plebanie, organistówki, pastorówki	8	–	8	1
e. oficyny	2	–	2	–
f. rządcówki	3	–	3	–
4. OBIEKTY SAKRALNE	28	2	30	8
a. kościoły romańskie	–	–	–	–
b. kościoły gotyckie	–	–	–	–
c. kościoły nowożytne XVI–XVIII w.	2	1	3	3
d. kościoły XIX w.–1945 r.	1	–	1	1
e. klasztory	–	–	–	–
f. zbory	1	–	1	–
g. synagogi, bożnice	–	–	–	–
h. kaplice, dzwonnice, bramy, ogrodzenia i inne	8	1	9	4
i. kapliczki, krzyże i figury przydrożne	15	–	15	–
5. BUDOWNICTWO OBRONNE	1	–	1	–
a. zamki i ich relikty	–	–	–	–
b. miejskie mury obronne	–	–	–	–
c. fortyfikacje nowożytne i późniejsze	1	–	1	–
6. OBIEKTY UŻYTECZNOŚCI PUBLICZNEJ	22	–	22	–
a. ratusze	–	–	–	–
b. budynki administracji publicznej, sądy, banki, poczty	3	–	3	–
c. szkoły	16	–	16	–
d. leśniczówki i gajówki	–	–	–	–
e. karczmy i zajazdy	–	–	–	–
f. remizy	–	–	–	–
g. inne	3	–	3	–
7. OBIEKTY PRZEMYSŁOWE I GOSPODARCZE	76	1	77	4
a. zakłady przemysłowe	32	–	32	–
b. dworce kolejowe z zespołami budowlanymi	5	–	5	–
c. spichrze, magazyny, stodoły	2	1	3	–
d. młyny	3	–	3	–
e. gorzelnie i browary	6	–	6	2
f. mleczarnie	2	–	2	–
g. rzeźnia	–	–	–	–

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA I GMINY TRZEMESZNO NA LATA 2014–2017

h. kuźnie		2	–	2	1
i. wiatraki		–	–	–	–
j. wieże ciśnień		1	–	1	1
k. obiekty hydrotechniczne		–	–	–	–
k. inne		23	–	23	–
8. PAŁACE I DWORY		7	–	7	1
9. ZESPOŁY FOLWARCZNE		28	3	31	1
a. stodoły		3	3	6	–
b. spichrze		4	–	4	1
c. obory		4	–	4	–
d. stajnie		5	–	5	–
e. chlewnie		3	–	3	–
f. owczarnie		–	–	–	–
g. kuźnie		1	–	1	–
h. wagi		–	–	–	–
i. inne magazyny		–	–	–	–
j. gorzelnie i browary		2	–	2	–
k. inne		6	–	6	–
10. BUDOWNICTWO WIEJSKIE [w zagrodach]		69	1	70	–
a. stodoły		9	1	10	–
b. obory		5	–	5	–
c. chlewnie		7	–	7	–
d. stajnie		1	–	1	–
e. inwentarskie		31	–	31	–
f. inne		16	–	16	–
11. PARKI [liczba]	9	X	X	10	2
a. altany, lodownie, inne elementy małej architektury		–	–	–	–
b. bramy i ogrodzenia		1	–	1	–
12. CMENTARZE [liczba]	16	X	X	21	1
a. rzymskokatolickie	7	X	X	7	1
b. ewangelickie	8	X	X	8	–
c. prawosławne	–	X	X	–	–
d. żydowskie	1	X	X	1	–
e. inne	–	X	X	–	–
f. bramy i ogrodzenia, inne elementy małej architektury	X	5	–	5	–
13. MIEJSCA PAMIĘCI	–	X	X	–	–

14. STANOWISKA ARCHEOLOGICZNE	589	X	X	589	–
RAZEM	578	601	9	1247	18

Źródło: G. J. Budnik, *Ewidencja zabytków miasta i gminy Trzemeszno*, Trzemeszno 2008;
Aktualizacja ewidencji zabytków miasta i gminy Trzemeszno, Trzemeszno 2013.

Wykaz obiektów zabytkowych z gminnej ewidencji zabytków

BIEŚLIN

Kategoria – zespoły pałacowe i dworskie oraz folwarczne

- ZESPÓŁ FOLWARCZNY:
 - a) rządówka, ob. dom, 1. ćw. XX w., murowana,
 - b) park, 2. poł. XIX w.;

Kategoria – zabudowa mieszkalna

- ZAGRODA Nr 6:
 - a) dom, 2. poł. XIX w., murowany,
 - b) budynek gospodarczy, 2. poł. XIX w., murowany,
 - c) stodoła, 2. poł. XIX w., murowana;

BRZOSÓWIEC

Kategoria – kapliczki, krzyże i figury przydrożne

- KAPLICZKA, 1945 r., murowana;

Kategoria – zespoły pałacowe i dworskie oraz folwarczne

- ZESPÓŁ DWORSKI:
 - a) dwór, k. XIX w., murowany,
 - b) park, k. XIX w.,
 - c) brama, k. XIX w., murowana;

CYTRYNOWO

Kategoria – kapliczki, krzyże i figury przydrożne

- KAPLICZKA, pocz. XX w., murowana;

Kategoria – zabudowa mieszkalna

- DOM Nr 1, 1. ćw. XX w., murowany,
- DOM Nr 5, 1. ćw. XX w., murowany,
- DOM Nr 6, 1. ćw. XX w., murowany,
- DOM Nr 7, 1. ćw. XX w., murowany,
- DOM Nr 10, 1. ćw. XX w., murowany,
- DOM Nr 15, 1. ćw. XX w., murowany,
- DOM Nr 16, 1. ćw. XX w., murowany,
- DOM Z CZĘŚCIĄ GOSPODARCZĄ Nr 18, 1. ćw. XX w., murowany,
- DOM Nr 19, 1. ćw. XX w., murowany,
- DOM Nr 20, 1. ćw. XX w., murowany,
- DOM Nr 21, pocz. XX w., drewniany;

Kategoria – budownictwo przemysłowe, gospodarcze i techniki

- BUDYNEK DRÓŻNIKA, pocz. XX w., murowany;

DUSZNO

Kategoria – budownictwo sakralne

- ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PARAFIALNEGO RZYMSKOKATOLICKIEGO PW. ŚW. DOROTY, nr rejestru zabytków 51/Wlkp/A – 12. 03. 2001 r.:
 - d) kościół parafialny rzymskokatolicki pw. św. Doroty, ok. 1865 r., murowany,
 - e) brama–dzwonnica, 1865 r., murowana,
 - f) cmentarz przykościelny, 1865 r.;
- ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PARAFIALNEGO RZYMSKOKATOLICKIEGO PW. ŚW. DOROTY:
 - a) brama i ogrodzenie, pocz. XX w., murowane,
 - b) plebania, k. XIX w., murowana;

Kategoria – cmentarze

- ZESPÓŁ CMENARZA RZYMSKOKATOLICKIEGO:
 - a) cmentarz rzymskokatolicki, poł. XIX w.,
 - b) brama i ogrodzenie, 2. poł. XIX w., murowane;

Kategoria – kapliczki, krzyże i figury przydrożne

- KOLUMNĄ Z FIGURĄ NMP, pocz. XX w., murowana;

DYSIEK

Kategoria – zabudowa mieszkalna

- ZAGRODA Nr 1:
 - a) dom, pocz. XX w., murowany,
 - b) chlewik, pocz. XX w., murowany,
 - c) obórka, pocz. XX w., murowana,
 - d) stodoła, pocz. XX w., murowana,
- ZAGRODA Nr 3:
 - a) dom, pocz. XX w., murowany,
 - b) brama, pocz. XX w., murowana,
- ZAGRODA Nr 4:
 - a) dom, 4. ćw. XIX w., murowany,
 - b) budynek gospodarczy, 4. ćw. XIX w., murowany,
- ZAGRODA Nr 6:
 - a) dom, 4. ćw. XIX w., murowany,
 - b) budynek gospodarczy, pocz. XX w., murowany,
- ZAGRODA Nr 7:
 - a) dom, 1935 r., murowany,
 - b) budynek gospodarczy, 1. ćw. XX w., murowany,
 - c) brama, 1. ćw. XX w., murowana;

FOLUSZ

Kategoria – budownictwo przemysłowe, gospodarcze i techniki

- ZESPÓŁ MŁYNA:
 - a) młyn, 1866 r., murowany,
 - b) dom młynarza, ob. dom, 1866 r., murowany,

GOŁĄBKI

Kategoria – kapliczki, krzyże i figury przydrożne

- KAPLICZKA, 1945 r., murowana;

Kategoria – budownictwo użyteczności publicznej

- a) ZESPÓŁ SZKOŁY:
 - a) szkoła, pocz. XX w., murowana,
 - b) budynek gospodarczy, pocz. XX w., murowany;

Kategoria – zabudowa mieszkalna

- ZAGRODA Nr 9:
 - a) dom, 2. poł. XIX w., murowany,
 - b) budynek gospodarczy, 1. ćw. XX w., murowany,
- DOM Nr 11, 1. ćw. XX w., murowany,
- DOM Nr 14, pocz. XX w., murowany,
- DOM Nr 15, 20–30. lata XX w., murowany;

GRABOWO

Kategoria – cmentarze

- CMENTARZ EWANGELICKI, k. XIX w.;

JASTRZĘBOWO

Kategoria – budownictwo sakralne

- ZESPÓŁ KOŚCIOŁA EWANGELICKIEGO, OB. PARAFIALNEGO RZYMSKOKATOLICKIEGO PW. NIEPOKALANEGO POCZĘCIA NMP:
 - a) kościół ewangelicki, ob. parafialny rzymskokatolicki pw. Niepokalanego Poczęcia NMP, 1914–1920, murowany,
 - b) pastorówka, ob. dom nr 14, 1. ćw. XX w., murowana;

Kategoria – cmentarze

- CMENTARZ EWANGELICKI, 2. poł. XIX w.;

Kategoria – budownictwo użyteczności publicznej

- ZESPÓŁ SZKOŁY:
 - a) szkoła, pocz. XX w., murowana,
 - b) budynek gospodarczy, pocz. XX w., murowany;

Kategoria – zabudowa mieszkalna

- ZAGRODA Nr 15:
 - a) dom, k. XIX w., murowany,
 - b) obora, k. XIX w., murowana,

- c) stodoła, k. XIX w., szachulcowa,
- d) brama i furta, k. XIX w., murowane,
- DOM Nr 19, k. XIX w., murowany,
- ZAGRODA Nr 21:
 - a) dom, k. XIX w., murowany,
 - b) brama i furta, k. XIX w., murowane,

KAMIENIEC

Kategoria – budownictwo sakralne

- KOŚCIÓŁ PARAFIALNY RZYMSKOKATOLICKI PW. ŚW. JAKUBA STARSZEGO, 1722–1724, 1902 r., 1948 r., drewniany, nr rejestru zabytków A/272/1 – 9. 09. 1991 r.;
- ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PARAFIALNEGO RZYMSKOKATOLICKIEGO PW. ŚW. JAKUBA STARSZEGO:
 - a) plebania, pocz. XX w., murowana;

Kategoria – cmentarze

- ZESPÓŁ CMENTARZA RZYMSKOKATOLICKIEGO:
 - a) cmentarz rzymskokatolicki, pocz. XX w.,
 - b) brama i ogrodzenie, pocz. XX w., murowane;

Kategoria – budownictwo użyteczności publicznej

- SZKOŁA, OB. DOM Nr 8, 1908 r., murowana;

Kategoria – zespoły pałacowe i dworskie oraz folwarczne

- ZESPÓŁ FOLWARCZNY:
 - a) rządówka, ob. dom Nr 9, k. XIX w., murowana,
 - b) dom pracowników folwarcznych [1], ob. dom Nr 5, k. XIX w., murowany,
 - c) brama domu pracowników folwarcznych [1], ob. domu Nr 5, k. XIX w., murowana,
 - d) dom pracowników folwarcznych [2], ob. dom Nr 6, k. XIX w., murowany,
 - e) dom pracowników folwarcznych [3], ob. dom Nr 10, k. XIX w., murowany,
 - f) dom pracowników folwarcznych [4], ob. dom Nr 11, k. XIX w., murowany,
 - g) dom pracowników folwarcznych [5], ob. dom Nr 12, k. XIX w., murowany,
 - h) chlewnia, ob. cielętnik, 1885–1890, rozbud. 1912 r., murowana,
 - i) obora, 1885–1890, murowana,
 - j) stajnia, ob. obora, 1887 r., murowana,
 - k) stodoła [1], 1909 r., murowana,
 - l) stodoła [2], 1899 r., przebud. 1941 r., drewniana;

KOZŁOWO

Kategoria – zabudowa mieszkalna

- ZAGRODA Nr 7:
 - a) dom, k. XIX w., murowany,
 - b) chlewnia, k. XIX w., murowana,

- DOM Nr 12/1, k. XIX w., murowany,
- DOM Nr 16, k. XIX w., murowany;

KOZŁÓWKO

Kategoria – zabudowa mieszkalna

- ZAGRODA Nr 2:
 - a) budynek gospodarczy, 1. ćw. XX w., murowany,
 - b) chlewnia, 2. poł. XIX w., murowana,
 - c) stodoła, 2. poł. XIX w., murowana,
 - d) brama, 2. poł. XIX w., murowana,
- DOM Nr 4, 1931 r., murowany,
- DOM Nr 16, k. XIX w., murowany;

KRUCHOWO

Kategoria – budownictwo sakralne

- a) dzwonnica, 2. poł. XIX w., drewniana;

Kategoria – cmentarze

- ZESPÓŁ CMENTARZA RZYMSKOKATOLICKIEGO:
 - a) cmentarz rzymskokatolicki, XVIII w.,
 - b) brama i ogrodzenie, k. XIX w., murowane;

Kategoria – kapliczki, krzyże i figury przydrożne

- KAPLICZKA, 1. poł. XX., murowana;

Kategoria – budownictwo użyteczności publicznej

- SZKOŁA, 1. ćw. XX w., murowana;

Kategoria – zespoły pałacowe i dworskie oraz folwarczne

- ZESPÓŁ DWORSKI:
 - a) dom pracowników folwarcznych [1], ob. dom Nr 5, pocz. XX w., murowany,
 - b) dom pracowników folwarcznych [2], ob. dom Nr 6, pocz. XX w., murowany,
 - c) dom pracowników folwarcznych [3], ob. dom Nr 66/72, pocz. XX w., murowany,
 - d) obora, ob. magazyn i warsztat, 1900–1909, murowana,
 - e) stajnia [1], ob. magazyn zbożowy [1], 1900–1909, murowana,
 - f) stajnia [2], ob. magazyn zbożowy [2], 1900–1909, murowana,
 - g) stodoła, 1909 r., murowana,
 - h) spichlerz, 1880–1890, murowany,
 - i) gorzelnia, pocz. XX w., murowana,
 - j) kuźnia, 1900–1909, murowana;

Kategoria – zabudowa mieszkalna

- DOM Nr 37, 1937 r., murowany;

LUBIŃ

Kategoria – kapliczki, krzyże i figury przydrożne

- KAPLICZKA, 1. poł. XX., murowana;

Kategoria – budownictwo użyteczności publicznej

- SZKOŁA, 20–30. lata XX w., murowana;

Kategoria – zespoły pałacowe i dworskie oraz folwarczne

- ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY:
 - a) dwór, 1. poł. XIX w., murowany,
 - b) chlewnia [1], 4. ćw. XIX w., murowana,
 - c) chlewnia [2], 4. ćw. XIX w., murowana,
 - d) obora, 4. ćw. XIX w., murowana,
 - e) stania i obora, 4. ćw. XIX w., murowana,
 - f) stodoła, 4. ćw. XIX w., murowana,
 - g) park, 1. poł. XIX w.;

Kategoria – zabudowa mieszkalna

- DOM Nr 3, 1. ćw. XX w., murowany,
- ZAGRODA Nr 8:
 - a) dom, 1910 r., murowany,
 - b) brama, 1910 r., murowana,
- ZAGRODA Nr 12:
 - a) dom, pocz. XX w., murowany,
 - b) brama i furta, pocz. XX., murowane;

Kategoria – budownictwo przemysłowe, gospodarcze i techniki

- BUDYNEK DRÓŻNIKA, pocz. XX w., murowany;

ŁAWKI

Kategoria – cmentarze

- CMENTARZ EWANGELICKI, k. XIX w.;

Kategoria – budownictwo użyteczności publicznej

- ZESPÓŁ SZKOŁY:
 - a) szkoła, 20–30. lata XX w., murowana,
 - b) budynek gospodarczy, 20–30. lata XX w., murowany,
 - c) stodoła, 20–30. lata XX w., drewniana,
 - d) szalet, 20–30. lata XX w., murowany;

Kategoria – zespoły pałacowe i dworskie oraz folwarczne

- ZESPÓŁ DWORSKI:
 - a) dwór, ob. dom Nr 17, 1. poł. XIX w., murowany,
 - b) budynek gospodarczy, k. XIX w., murowany;

Kategoria – zabudowa mieszkalna

- DOM Nr 13, pocz. XX w., murowany,
- ZAGRODA Nr 14:

- a) dom, 1. ćw. XX w., murowany,
- b) brama, 1. ćw. XX., murowana,
- ZAGRODA Nr 15:
 - a) dom, pocz. XX w., murowany,
 - b) brama, pocz. XX., murowana;

MIATY

Kategoria – kapliczki, krzyże i figury przydrożne

- KAPLICZKA, 1. poł. XX., murowana;

Kategoria – zespoły pałacowe i dworskie oraz folwarczne

- ZESPÓŁ DWORSKI:
 - a) dwór, ob. dom Nr 1, 70. lata XIX w.–1913, murowany,
 - b) obora, ob. chlewnia, 70. lata XIX w.–1913, murowana,
 - c) stajnia, ob. obora, 70. lata XIX w.–1913, murowana,
 - d) stodoła, 70. lata XIX w.–1913, drewniana,
 - e) spichlerz, 70. lata XIX w.–1913, murowany,
 - f) lodownia, 70. lata XIX w.–1913, murowana;

Kategoria – zabudowa mieszkalna

- DOM Nr 2, 2. poł. XIX w., murowany,
- DOM Nr 9, pocz. XX w., murowany,
- DOM Nr 14, pocz. XX w., murowany;

MIŁAWA

Kategoria – kapliczki, krzyże i figury przydrożne

- KAPLICZKA [1], 1. poł. XX., murowana,
- KAPLICZKA [2], 1. poł. XX., murowana;

Kategoria – budownictwo użyteczności publicznej

- SZKOŁA, OB. DOM Nr 1, pocz. XX w., murowana;

Kategoria – zabudowa mieszkalna

- ZAGRODA Nr 3:
 - a) dom, ok. 1890 r., murowany,
 - b) budynek gospodarczy, 1908 r., murowany,
 - c) brama i furta, ok. 1890 r., murowane,
- DOM Nr 5, pocz. XX w., murowany,
- DOM Nr 8, pocz. XX w., murowany,
- ZAGRODA Nr 11:
 - a) dom, pocz. XX w., murowany,
 - b) budynek gospodarczy, pocz. XX w., murowany,
 - c) wozownia, pocz. XX w., murowana,
 - d) stodoła, 1926 r., murowana,
- DOM Nr 12, pocz. XX w., murowany,
- DOM Nr 14, 1. ćw. XX w., murowany,
- ZAGRODA Nr 16:

- a) dom, 1922 r., murowany,
- b) budynek gospodarczy, 1914 r., murowany,
- ZAGRODA Nr 17:
 - a) dom, 1906 r., murowany,
 - b) chlewnia, pocz. XX w., murowana,
 - c) obora, pocz. XX w., murowana,
 - d) stodoła, pocz. XX w., murowana,
 - e) brama, pocz. XX w., murowana,
- ZAGRODA Nr 18:
 - a) dom, pocz. XX w., murowany,
 - b) chlewnia, pocz. XX w., murowana,
 - c) obora, pocz. XX w., murowana,
 - d) stajnia i wozownia, pocz. XX w., murowane,
 - e) stodoła, pocz. XX w., murowana,
- BUDYNEK GOSPODARCZY Nr 20, pocz. XX w., murowany,
- DOM Nr 21, pocz. XX w., murowany,
- ZAGRODA Nr 22:
 - a) dom, pocz. XX w., murowany,
 - b) brama i furta, pocz. XX w., murowane;

NIEWOLNO

Kategoria – cmentarze

- CMENTARZ EWANGELICKI, 2. poł. XIX w.;

Kategoria – budownictwo użyteczności publicznej

- ZESPÓŁ SZKOŁY:
 - a) szkoła, 1. ćw. XX w., murowana,
 - b) brama i furta, 1. ćw. XX w., murowane;

Kategoria – zabudowa mieszkalna

- DOM Nr 1, pocz. XX w., murowany,
- DOM Nr 3, pocz. XX w., murowany,
- DOM Nr 4, pocz. XX w., murowany,
- ZAGRODA Nr 12:
 - a) dom, poł. XIX w., murowany,
 - b) budynek gospodarczy [1], poł. XIX w., murowany,
 - c) budynek gospodarczy [2], k. XIX w., murowany,
 - d) stodoła. 1888 r., murowana,
- ZESPÓŁ DOMÓW Nr 14:
 - a) dom [1], pocz. XX w., murowany,
 - b) dom [2], 1939 r., murowany,
- DOM Nr 17, 1. ćw. XX w., murowany,
- DOM Nr 19, k. XIX w., murowany,
- DOM Nr 20, pocz. XX w., murowany,
- ZAGRODA Nr 23:
 - a) dom, pocz. XX w., murowany,
 - b) brama i furta, pocz. XX w., murowane,
- DOM Nr 27, pocz. XX w., murowany;

OCHODZA

Kategoria – kapliczki, krzyże i figury przydrożne

- KAPLICZKA, 1945 r., murowana;

Kategoria – zabudowa mieszkalna

- DOM Nr 8, 1934 r., murowany;

OSTROWITE

Kategoria – cmentarze

- CMENTARZ EWANGELICKI, 2. poł. XIX w.;

Kategoria – zabudowa mieszkalna

- ZAGRODA Nr 1:
 - a) dom, k. XIX w., murowany,
 - b) chlewnia, k. XIX w., murowana,
 - c) obora, k. XIX w., murowana,
 - d) stodoła, k. XIX w., murowana,
- DOM Z CZĘŚCIĄ GOSPODARCZĄ Nr 5, pocz. XX w., murowany,
- DOM Nr 6, pocz. XX w., murowany,
- BUDYNEK GOSPODARCZY Nr 7, pocz. XX w., murowany,
- BUDYNEK GOSPODARCZY Nr 9, 2. poł. XIX w., murowany,
- DOM Nr 22, 2. poł. XIX w., murowany,
- ZAGRODA Nr 29:
 - a) dom, 1. ćw. XX w., murowany,
 - b) budynek gospodarczy, 1. ćw. XX w., murowany,
- ZAGRODA Nr 30:
 - a) dom, pocz. XX w., murowany,
 - b) budynek gospodarczy, pocz. XX w., murowany;

PASIEKA

Kategoria – kapliczki, krzyże i figury przydrożne

- KAPLICZKA, 1. poł. XX w., murowana;

Kategoria – zabudowa mieszkalna

- DOM Nr 1, 1911 r., murowany,
- ZAGRODA Nr 2:
 - a) dom, XIX/XX w., murowany,
 - b) budynek gospodarczy, XIX/XX w., murowany,
- DOM Nr 4, k. XIX w., murowany;
- DOM Nr 5, pocz. XX w., murowany;

PŁACZKOWO

Kategoria – zespoły pałacowe i dworskie oraz folwarczne

- ZESPÓŁ DWORSKI:

- a) dwór, 4. ćw. XIX w., murowany,
- b) park, 4. ćw. XIX w.;

POPIELEWO

Kategoria – kapliczki, krzyże i figury przydrożne

- KAPLICZKA, 1. poł. XX w., murowana;

Kategoria – zabudowa mieszkalna

- ZAGRODA Nr 7:
 - a) dom, k. XIX w., murowany,
 - b) budynek gospodarczy, k. XIX w., murowany,
 - c) chlewnia i wozownia, k. XIX w., murowane,
- DOM Nr 9, k. XIX w., murowany,
- DOM Nr 17, pocz. XX w., murowany,
- ZAGRODA Nr 18:
 - a) dom, pocz. XX w., murowany,
 - b) budynek gospodarczy, pocz. XX w., murowany,
- ZAGRODA Nr 19:
 - a) dom, k. XIX w., murowany,
 - b) budynek gospodarczy [1], k. XIX w., murowany,
 - c) budynek gospodarczy [2], k. XIX w., murowany,
 - d) budynek gospodarczy [3], k. XIX w., murowany;

RUDKI

Kategoria – budownictwo przemysłowe, gospodarcze i techniki

- MŁYN, 1910 r., murowany,
- BUDYNEK DRÓŻNIKA, pocz. XX w., murowany;

SMOLARY

Kategoria – zabudowa mieszkalna

- DOM Nr 5, pocz. XX w., murowany,
- ZAGRODA Nr 11:
 - a) dom, k. XIX w., murowany,
 - b) budynek gospodarczy, k. XIX w., murowany;

SZYDŁOWO

Kategoria – budownictwo sakralne

- ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PARAFIALNEGO RZYMSKOKATOLICKIEGO PW. NAJŚW. IMIENIA JEZUS, NMP I ŚW. JÓZEFA:
- kościół parafialny rzymskokatolicki pw. Najśw. Imienia Jezus, NMP i św. Józefa, 1795 r., murowany, nr rejestru zabytków A/517/1 – 22. 12. 1988 r.;
- ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PARAFIALNEGO RZYMSKOKATOLICKIEGO PW. NAJŚW. IMIENIA JEZUS, NMP I ŚW. JÓZEFA:
 - a) brama–dzwonnica, 3. ćw. XIX w., murowana,

- b) cmentarz przykościelny, pocz. XVIII w.,
- c) kolumna z figurą św. Jana Nepomucena, ok. poł. XIX w., murowana,
- d) plebania, k. XVIII w., murowana,
- e) szpital, ob. budynek parafialny, k. XVIII w., murowany;

Kategoria – zespoły pałacowe i dworskie oraz folwarczne

- ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY:
 - a) spichlerz, 1. poł. XIX w., murowany, nr rejestru zabytków A/144 – 15. 06. 1985 r.;
 - b) brama przy spichlerzu, pocz. XX w., murowana,
 - c) gorzelnia, 1895 r., murowana,
 - d) park, 1. poł. XIX w.;

SZYDLÓWKO II

Kategoria – zespoły pałacowe i dworskie oraz folwarczne

- ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY:
 - a) dwór, 70–80. lata XIX w., murowany,
 - b) stajnia i obora, 4. ćw. XIX w., murowane,
 - c) spichlerz, 1877 r., murowany,
 - d) park, 4. ćw. XIX w.;

ŚWIĘTE

Kategoria – kapliczki, krzyże i figury przydrożne

- KAPLICZKA, 1. ćw. XX w., murowana;

Kategoria – zespoły pałacowe i dworskie oraz folwarczne

- DOM PRACOWNIKÓW FOLWARCZNYCH Z ZESPOŁU FOLWARCZNEGO, OB. DOM Nr 2, 2. poł. XIX w., murowany;

TRZEMESZNO

Kategoria – historyczne układy przestrzenne urbanistyczne i ruralistyczne

- UKŁAD URBANISTYCZNY, XIV–1. poł. XX w.;

Kategoria – budownictwo sakralne

- ZESPÓŁ KOŚCIOŁA KLASZTORNEGO KANONIKÓW REGULARNYCH, OB. PARAFIALNEGO RZYMSKOKATOLICKIEGO PW. WNIEBOWZIĘCIA NMP, pl. Kosmowskiego 8:
 - a) kościół klasztorny Kanoników Regularnych, ob. parafialny rzymskokatolicki pw. Wniebowzięcia NMP, XII–XVIII w., murowany, nr rejestru zabytków A/443 – 6. 07. 1960 r.,
 - b) pałacyk opacki, ob. plebania, 1722–1761, przebud. ok. poł. XIX w., murowany,
 - c) dzwonnica, 2. poł. XVIII w., murowana,
- ALUMNAT Z KAPLICĄ ZW. COLLEGIUM TREMESNENSIS, OB. WIKARIAT, pl. Kosmowskiego 3, 1773–1775, murowane, nr rejestru zabytków A/444 – 6. 07. 1960 r.,

- KAPLICA RZYMSKOKATOLICKA PW. ŚW. DUCHA, PÓŹNIEJ KINOTEATR (II wojna światowa), OB. BUDYNEK USŁUGOWO-HANDLOWY, ul. Św. Jana 6, ok. 1840 r., przebud. 1939–1945, murowana,
- ZESPÓŁ SZPITALA ŚW. ŁAZARZA, nr rejestru zabytków A/445 – 6. 07. 1960 r.:
 - a) szpital św. Łazarza, ul. Mickiewicza 30, 1787–1791, murowany,
 - b) oficyna pn, ul. Mickiewicza 28, 1787–1791, murowana,
 - c) oficyna pd, ul. Mickiewicza 32, 1787–1791, murowana;
 - d) ogród przyszpitalny, ul. Mickiewicza 32, 1787–1791,
 - e) cmentarz przyszpitalny, ul. Mickiewicza 32, 1787–1791,
- PASTORÓWKA, OB. PRZEDZKOLE NR 1, pl. Św. Wojciecha 15, 1913 r. murowana;

Kategoria – cmentarze

- ZESPÓŁ CMENTARZA PARAFIALNEGO RZYMSKOKATOLICKIEGO, ul. Wiosny Ludów:
 - a) cmentarz parafialny rzymskokatolicki, 1817 r.,
 - b) kaplica grobowa Dobskich i Dołęga Kozierowskich, pocz. XX w., murowana,
 - c) brama XIX/XX w. murowana;
- ZESPÓŁ CMENTARZA EWANGELICKIEGO, ul. Orchowska:
 - a) cmentarz ewangelicki, 1. poł. XIX w.,
 - b) brama, 1. poł. XIX w., murowana,
- CMENTARZ ŻYDOWSKI, ul. Orchowska, XIX w.;

Kategoria – budownictwo użyteczności publicznej

- SĄD GRODZKI, OB. ZESPÓŁ SZKÓŁ PONADGIMNAZJALNYCH IM. HIPOLITA CEGIELSKIEGO, ul. Mickiewicza 33, 1. ćw. XX w., murowany,
- POCZTA, ul. Mickiewicza 6, ok. 1890–1900, murowana,
- APTEKA, OB. KAMIENICA, pl. Kosmowskiego 2, 4. ćw. XVIII w., murowana,
- GIMNAZJUM, OB. ZESPÓŁ SZKÓŁ GIMNAZJUM I LICEUM OGÓLNOKSZTAŁCĄCE IM. MICHAŁA KOŚCIESZY KOSMOWSKIEGO, pl. Kosmowskiego 5, 3. ćw. XIX w., murowane,
- SZKOŁA, OB. SZKOŁA PODSTAWOWA NR 2, ul. 1 Maja 11, ok. 1900 r., murowana,
- SZKOŁA ŻYDOWSKA, OB. DOM, ul. Wodna 1, poł. XIX w., murowana,
- ZESPÓŁ CHŁOPSKIEJ SPÓŁDZIELNI ROLNICZO-HANDLOWEJ „ROLNIK”, pl. Kilińskiego 3:
 - a) budynek administracyjny ob. Piastowski Bank Spółdzielczy, ok. 1908 r., murowany,
 - b) budynek mieszkalny, ok. 1908 r., murowany,
 - c) magazyn, ob. budynek mieszkalny, ok. 1908 r., murowany,
 - d) budynek gospodarczy, ok. 1908 r., murowany,
 - e) brama i ogrodzenie, ok. 1908 r., murowane,
- ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO, ul. Dworcowa:
 - a) dworzec kolejowy, ul. Dworcowa 6, 1872 r., murowany,

- b) magazyn ekspedycyjny, ul. Dworcowa 12, pocz. XX w., murowany,
- c) magazyn, ul. Dworcowa 8, pocz. XX w., murowany,
- d) budynek dróżnika, ul. Dworcowa 2, pocz. XX w., murowany,
- e) dom pracowników kolei [1], ul. Dworcowa 1, pocz. XX w., murowany,
- f) dom pracowników kolei [2], ul. Dworcowa 4, pocz. XX w., murowany,
- g) dom pracowników kolei [3], ul. Dworcowa 7, pocz. XX w., murowany,
- h) dom pracowników kolei [4], ul. Dworcowa 10, pocz. XX w., murowany,
- i) budynek gospodarczy, ul. Dworcowa 10, pocz. XX w., murowany;

Kategoria – budownictwo przemysłowe, gospodarcze i techniki

- ZESPÓŁ BROWARU, ul. Szymańskiego 3 i 6, nr rejestru zabytków 60/Wlkp/A – 28. 06. 2001 r.:
 - d) browar, ob. budynek mieszkalny, 4. ćw. XVIII w., murowany,
 - e) park, k. XIX w.,
 - f) lodownia, k. XIX w., murowana,
- WIEŻA CIŚNIEŃ, ul. Orchowska 18, 1906–1908, murowana, nr rejestru zabytków A/406/1–2 – 14. 04. 1994 r.;

Kategoria – zespoły pałacowe i dworskie oraz folwarczne

- ZESPÓŁ FOLWARKU, ul. Orchowska 6, 8 i 10:
 - a) rządcówka, ok. 1880–1890, murowana,
 - b) oficyna, k. XIX w., murowana,
 - c) budynek inwentarski, k. XIX w., murowany,
 - d) stodoła, k. XIX w., ryglowo-drewniana;

Kategoria – zabudowa mieszkalna

ul. Dąbrowskiego:

- DOM Nr 3, pocz. XX w., murowany,
- DOM Nr 4, 4. ćw. XIX w., murowany,
- DOM Nr 5, 1937 r., murowany,
- DOM Nr 6, pocz. XX w., murowany,
- DOM Nr 7, 1. ćw. XX w., murowany,
- DOM Nr 9, 3. ćw. XIX w., murowany,
- DOM Nr 10, 1. ćw. XX w., murowany,
- DOM Nr 11, k. XIX w., murowany,
- DOM Nr 12, pocz. XX w., murowany,
- DOM Nr 13, k. XIX w., murowany,
- DOM Nr 14, 1. poł. XIX w., murowany,
- DOM Nr 16, pocz. XX w., murowany,
- DOM Nr 17, pocz. XX w., murowany,
- ZESPÓŁ DOMU Nr 18:
 - a) dom, pocz. XX w., murowany,
 - b) budynek gospodarczy, pocz. XX w., murowany,
- DOM Nr 19, 1. poł. XIX w., murowany,
- DOM Nr 21, pocz. XX w., murowany,
- DOM Nr 23, pocz. XX w., murowany,
- DOM Nr 27, pocz. XX w., murowany,
- DOM Nr 31, k. XIX w., murowany,
- DOM Nr 33, k. XIX w., murowany,

- DOM Nr 37, k. XIX w., murowany,
- DOM Nr 43, k. XIX w., murowany,
- DOM Nr 45, pocz. XX w., murowany;

ul. Św. Ducha:

- DOM Nr 1, pocz. XX w., murowany,
- DOM Nr 2, pocz. XX w., murowany,
- DOM Nr 3, pocz. XX w., murowany,

ul. Górna:

- DOM Nr 2, 1. poł. XIX w., murowany,
- DOM Nr 4, 2. poł. XIX w., murowany;

ul. Św. Jana:

- KAMIENICA Nr 1, 3. ćw. XIX w., murowana,
- KAMIENICA Nr 2, 1907 r., murowana,
- KAMIENICA Nr 3, 3. ćw. XIX w., murowana,
- KAMIENICA Nr 4, pocz. XX w., murowana,
- KAMIENICA Nr 5, 4. ćw. XIX w., murowana,
- KAMIENICA Nr 7, ok. 1890–1895, murowana,
- ZESPÓŁ KAMIENICY Nr 8:
 - a) kamienica, 1916 r., murowana,
 - b) spichlerz, k. XIX w., murowany,
- KAMIENICA Nr 9, poł. XIX w., murowana,
- DOM Nr 10, k. XIX w., murowany,
- DOM Nr 12, 1. poł. XIX w., murowany,
- KAMIENICA Nr 13, 1901 r., murowana,
- KAMIENICA Nr 14, ok. 1900 r., murowana,
- KAMIENICA Nr 15, 1900 r., murowana,
- KAMIENICA Nr 16, ok. 1870 r., murowana,
- KAMIENICA Nr 17, ok. 1890–1900, murowana,
- KAMIENICA Nr 18, 2. poł. XIX w., murowana;

pl. Kilińskiego:

- KAMIENICA Nr 1, ok. 1889 r., murowana,
- DOM Nr 2, ok. 1870 r., murowany,
- DOM Nr 4, 1. poł. XIX w., murowany,
- KAMIENICA Nr 5, 1. poł. XIX w., murowana,
- KAMIENICA Nr 6, 1907 r., murowana,
- DOM Nr 7, ok. poł. XIX w., murowany,
- KAMIENICA Nr 8, ok. 1825 r., murowana,
- KAMIENICA Nr 9, 1876 r., murowana,
- DOM Nr 10, poł. XIX w., murowany,
- DOM Nr 11, ok. 1870 r., murowany,
- ZESPÓŁ DOMU Nr 12:
 - a) dom, poł. XIX w., murowany,
 - b) budynek gospodarczy, pocz. XX w., murowany,
- KAMIENICA Nr 13, pocz. XX w., murowana,

- DOM Nr 14, poł. XIX w., murowany,
- KAMIENICA Nr 15, 1876 r., murowana,
- KAMIENICA Nr 16, ok. 1870 r., murowana,
- KAMIENICA Nr 17, ok. 1870 r., murowana,
- KAMIENICA Nr 18, 1878 r., murowana;

ul. Konopnickiej:

- DOM Nr 2, pocz. XX w., murowany,
- KAMIENICA Nr 3, pocz. XX w., murowana,
- DOM Nr 4, pocz. XX w., murowany,
- DOM Nr 6, pocz. XX w., murowany,
- DOM Nr 8, 2. ćw. XX w., murowany;

ul. Kopernika:

- DOM Nr 1, pocz. XX w., murowany,
- KAMIENICA Nr 3, pocz. XX w., murowana,
- DOM Nr 7, pocz. XX w., murowany,
- DOM Nr 11, 20. lata XX w., murowany,
- ZESPÓŁ DOMU Nr 19:
 - a) dom, 20. lata XX w., murowany,
 - b) budynek inwentarski, 20. lata XX w., murowany,
- DOM Nr 23, 20. lata XX w., murowany,
- DOM Nr 25, 20. lata XX w., murowany,
- DOM Nr 27, 20. lata XX w., murowany,
- DOM Nr 29, 20. lata XX w., murowany,
- DOM Nr 31, 20. lata XX w., murowany,
- DOM Nr 33, 20. lata XX w., murowany,
- DOM Nr 35, 20. lata XX w., murowany,
- DOM Nr 37, 20. lata XX w., murowany;

pl. Kosmowskiego:

- KAMIENICA Nr 1, 1906 r., murowana,
- KAMIENICA Nr 4, 1885 r., murowana;

ul. Kościuszki:

- DOM Nr 2, pocz. XX w., murowany,
- DOM Nr 3, pocz. XX w., murowany,
- DOM Nr 4, k. XIX w., murowany,
- KAMIENICA Nr 6, pocz. XX w., murowana,
- DOM Nr 7, 1937 r., murowany,
- KAMIENICA Nr 9, ok. 1903 r., murowana,
- KAMIENICA Nr 10, pocz. XX w., murowana,
- KAMIENICA Nr 11, k. XIX w., murowana,
- DOM Nr 14, 1908 r., murowany,
- DOM Nr 18, 1. ćw. XX w., murowany,
- KAMIENICA Nr 19, 1. ćw. XX w., murowana,
- DOM Nr 20, pocz. XX w., murowany,
- KAMIENICA Nr 22, pocz. XX w., murowana,

- DOM Nr 23, ok. poł. XIX w., murowany,
- DOM Nr 24, ok. poł. XIX w., murowany,
- DOM Nr 25, ok. poł. XIX w., murowany,
- DOM Nr 28, ok. poł. XIX w., murowany,
- DOM Nr 29, ok. poł. XIX w., murowany,
- DOM Nr 31, 2. poł. XIX w., murowany,
- DOM Nr 33, k. XIX w., murowany,
- DOM Nr 34, ok. poł. XIX w., murowany,
- KAMIENICA Nr 36, 2. poł. XIX w., murowana,
- DOM Nr 38, ok. poł. XIX w., murowany,
- KAMIENICA Nr 40, 2. poł. XIX w., murowana,
- DOM Nr 42, ok. poł. XIX w., murowany,
- DOM Nr 44, 1. ćw. XX w., murowany,
- DOM Nr 46, pocz. XX w., murowany;

ul. 1 Maja:

- KAMIENICA Nr 1, OB. URZĄD MIEJSKI, k. XIX w., murowana,
- ZESPÓŁ DOMU Nr 2:
 - a) dom, k. XIX w., murowany,
 - b) budynek gospodarczy [1], k. XIX w., murowany,
 - c) budynek gospodarczy [2], k. XIX w., murowany,
- KAMIENICA Nr 3, ok. 1875 r., murowana,
- DOM Nr 5, 1. poł. XIX w., murowany,
- DOM Nr 7, poł. XIX w., murowany,
- DOM Nr 9, poł. XIX w., murowany,
- DOM Nr 15, pocz. XX w., murowany,
- DOM Nr 17, pocz. XX w., murowany,
- DOM Nr 19, pocz. XX w., murowany,
- DOM Nr 23, k. XIX w., murowany,
- DOM Nr 25, k. XIX w., murowany;

ul. Mickiewicza:

- KAMIENICA Nr 1, 1. poł. XIX w., murowana,
- KAMIENICA Nr 2, pocz. XX w., murowana,
- DOM Nr 3, 1. ćw. XX w., murowany,
- ZESPÓŁ KAMIENICY Nr 4:
 - a) kamienica, 1911 r., murowana,
 - b) oficyna, 1911 r., murowana,
- DOM Nr 5, 1. poł. XIX w., murowany,
- DOM Nr 7, 1. poł. XIX w., murowany,
- KAMIENICA Nr 8, 1. poł. XIX w., murowana,
- DOM Nr 9, 1. poł. XIX w., murowany,
- DOM Nr 10, ok. 1850–1860, murowany,
- DOM Nr 11, 1. poł. XIX w., murowany,
- KAMIENICA Nr 12, ok. 1850 r., murowana,
- DOM Nr 13, 1. poł. XIX w., murowany,
- KAMIENICA Nr 14, pocz. XX w., murowana,
- KAMIENICA Nr 15, ok. 1870 r., murowana,

- KAMIENICA Nr 16, pocz. XX w., murowana,
- KAMIENICA Nr 17, 2. poł. XIX w., murowana,
- KAMIENICA Nr 18, poł. XIX w., murowana,
- DOM Nr 19, 2. poł. XIX w., murowany,
- DOM Nr 20, ok. 1850 r., murowany,
- DOM Nr 21, 1. poł. XIX w., murowany,
- DOM Nr 22, 1. poł. XIX w., murowany,
- DOM Nr 24, k. XIX w., murowany,
- DOM Nr 25, 1. poł. XIX w., murowany,
- DOM Nr 26, 1. poł. XIX w., murowany,
- KAMIENICA Nr 27, pocz. XX w., murowana,
- KAMIENICA Nr 29, 1938 r., murowana,
- KAMIENICA Nr 31, k. XIX w., murowana;

ul. Ogrodowa:

- DOM Nr 5, pocz. XX w., murowany;

ul. Orchowska:

- KAMIENICA Nr 1, 1. ćw. XX w., murowana,
- DOM Nr 2, pocz. XX w., murowany,
- KAMIENICA Nr 3, pocz. XX w., murowana,
- DOM Nr 7, 20. lata XX w., murowany,
- DOM Nr 9, 20. lata XX w., murowany,
- DOM Nr 11, 20. lata XX w., murowany,
- DOM Nr 13, 20. lata XX w., murowany;

ul. Powstańców Wielkopolskich:

- DOM Nr 5, pocz. XX w., murowany;

ul. 22 Stycznia:

- DOM Nr 4, 20–30. lata XX w., murowany
- DOM Nr 6, pocz. XX w., murowany,
- DOM Nr 8, 1938 r., murowany,
- DOM Nr 11, pocz. XX w., murowany,
- KAMIENICA Nr 13, 1. ćw. XX w., murowana;

ul. Szymańskiego:

- WILLA Nr 1, 20–30. lata XX w., murowana,
- DOM Nr 2, 20–30. lata XX w., murowany,
- WILLA Nr 4, PÓŹNIEJ SZKOŁA HITLERJUGND, OB. WILLA, 20–30. lata XX w., murowana,
- DOM Nr 5, 1. tercja XX w., murowany,
- DOM Nr 7/7 a, 1. tercja XX w., murowany,
- DOM Nr 9, 1. tercja XX w., murowany,
- DOM Nr 11, 20–30. lata XX w., murowany,
- WILLA Nr 12, 20–30. lata XX w., murowana,
- DOM Nr 14, 20–30. lata XX w., murowany,
- WILLA Nr 18, 1. ćw. XX w., murowana,

- ZESPÓŁ WILLI Nr 24:
 - a) willa, 1. ćw. XX w., murowana,
 - b) budynek gospodarczy, 1. ćw. XX w., murowany;

ul. Toruńska:

- KAMIENICA Nr 2, k. XIX w., murowana,
- DOM Nr 3, pocz. XX w., murowany,
- KAMIENICA Nr 4, k. XIX w., murowana,
- DOM Nr 6, pocz. XX w., murowany,
- DOM Nr 7, pocz. XX w., murowany,
- DOM Nr 8, poł. XIX w., murowany,
- DOM Nr 10, poł. XIX w., murowany,
- DOM Nr 12, k. XIX w., murowany,
- DOM Nr 14, 1938 r., murowany,
- DOM Nr 16, pocz. XX w., murowany,
- DOM Nr 18, pocz. XX w., murowany,
- DOM Nr 20, pocz. XX w., murowany;

ul. Tumska:

- DOM Nr 2, pocz. XIX w., murowany;

ul. Wiosny Ludów:

- DOM Nr 1, k. XIX w., murowany,
- DOM Nr 2, pocz. XX w., murowany,
- KAMIENICA Nr 3, pocz. XX w., murowano-ryglowa,
- DOM Nr 4, pocz. XX w., murowany,
- DOM Nr 5, pocz. XX w., murowany,
- DOM Nr 7, pocz. XX w., murowany,
- DOM Nr 8, poł. XIX w., murowany,
- DOM Nr 9, pocz. XX w., murowany,
- DOM Nr 11, pocz. XIX w., murowany,
- DOM Nr 15, k. XIX w., murowany,
- DOM Nr 21, poł. XIX w., murowany;

ul. Wleklińskiego:

- DOM Nr 2, pocz. XX w., murowany,
- DOM Nr 9, pocz. XX w., murowany,
- DOM Nr 10, 1. ćw. XX w., murowany,
- WILLA Nr 11, 30. lata. XX w., murowana;

ul. Wodna:

- DOM Nr 3, 1. ćw. XX w., murowany,
- DOM Nr 5, 1. ćw. XX w., murowany,
- DOM Nr 7, k. XIX w., murowany,
- DOM Nr 9, ok. 1870 r., murowany;

pl. Św. Wojciecha:

- KAMIENICA Nr 1, 1890–1900, murowana,
- DOM Nr 2, 1. poł. XIX w., murowany,

- DOM Nr 3, 1. poł. XIX w., murowany,
- DOM Nr 4, ok. 1830–1840 r., murowany,
- DOM Nr 5, 1. poł. XIX w., murowany,
- KAMIENICA Nr 9, 1907 r., murowana,
- DOM Nr 11, 1873 r., murowany,
- DOM Nr 12, 1. ćw. XX w., murowany,
- KAMIENICA Nr 13, ok. 1880–1890, murowana,
- KAMIENICA Nr 14, ok. 1880–1890, murowana,
- DOM Nr 16, ok. 1830–1840, murowany,
- DOM Nr 17, ok. 1870 r., murowany,
- KAMIENICA Nr 18, 1. ćw. XX w., murowana,
- KAMIENICA Nr 21, 1. ćw. XX w., murowana,
- DOM Nr 22, pocz. XX w., murowany;

ul. Wyszyńskiego:

- DOM Nr 1/1 a, k. XIX w., murowany;

ul. Żółwia:

- DOM Nr 1, 1. ćw. XIX w., murowany,
- DOM Nr 2, 2. poł. XIX w., murowany,
- DOM Nr 3, 1. ćw. XIX w., murowany;

Kategoria – budownictwo przemysłowe, gospodarcze i techniki

- ZESPÓŁ BROWARU, ul. Szymańskiego 3 i 6:
 - a) warzelnia piwa, k. XIX w., murowana,
 - b) myjnia beczek, k. XIX w., murowana,
 - c) warsztat stolarski i magazyn beczek, k. XIX w., murowany,
 - d) kotłownia, k. XIX w., murowana,
- GAZOWNIA, OB. OCHOTNICZA STRAŻ POŻARNA, ul. Tumska 4, ok. 1910 r., murowana;
- MLECZARNIA, OB. SKLEP, ul. Kościuszki 8, ok. 1905 r., przeb. 30. lata XX w., murowana,
- MLECZARNIA, OB. SKLEP, ul. Kościuszki 12, 1901 r., murowana,
- ZESPÓŁ KROCHMALNI, ul. Przemysłowa 4:
 - a) brama wjazdowa, portiernia i garaże, 1879–1944, murowane,
 - b) archiwum, 1879–1944, murowane,
 - c) budynek administracyjny [1], 1879–1944, murowany,
 - d) stacja tarcia i suszarnia kredy, 1879–1944, murowana,
 - e) suszarnia mączki, 1879–1944, murowana,
 - f) budynek działu rafinacji, 1879–1944, murowany,
 - g) hala produkcji koncentratu, 1879–1944, murowana,
 - h) probiernia, 1879–1944, murowana,
 - i) splawy do ziemniaków, 1879–1944, murowane,
 - j) przepompownia ziemniaczanki, 1879–1944, murowana,
 - k) przepompownia mazutu, 1879–1944, murowana,
 - l) filtrownia wody przemysłowej, 1879–1944, murowana,
 - m) osadnik piasku i wód zwracanych, 1879–1944, murowane,
 - n) zbiornik piany i osadnik krochmalu, 1879–1944, murowane,
 - o) zbiorniki mazutu, 1879–1944, murowane

- p) budynek magazynowo-warsztatowy, 1879–1944, murowany,
- q) magazyn tłuszczów i topielnia, 1879–1944, murowany,
- r) magazyn wycierki suszonej, 1879–1944, murowany,
- s) magazyn wyrobów gotowych, 1879–1944, murowany,
- t) magazyn dwutlenku siarki, 1879–1944, murowany,
- u) magazyn ogólne [1] i budynek administracyjny [2], 1879–1944, murowane,
- v) magazyny ogólne [2] i [3], 1879–1944, murowane,
- w) magazyny techniczne [1] i [2], 1879–1944, murowane,
- x) warsztat wagowy, 1879–1944, murowany,
- y) waga kolejowa, 1879–1944, murowana,
- z) remiza strażacka, kotłownia i komin, 1879–1944, murowane;

TRZEMŻAL

Kategoria – cmentarze

- CMENTARZ EWANGELICKI, 2. poł. XIX w.;

Kategoria – budownictwo użyteczności publicznej

- POCZTA, OB. DOM Nr 50, pocz. XX w., murowana;
- ZESPÓŁ SZKOŁY:
 - a) szkoła, ob. dom Nr 53, 1. ćw. XX w., murowana,
 - b) budynek gospodarczy przy domu Nr 53, 1. ćw. XX w., murowany,
 - c) szkoła, ob. dom Nr 54, 1. ćw. XX w., murowana;

Kategoria – zabudowa mieszkalna

- DOM Nr 5, k. XIX w., murowany,
- DOM Nr 7, pocz. XX w., murowany,
- DOM Nr 8, 1924 r., murowany,
- ZAGRODA Nr 58:
 - a) dom, pocz. XX w., murowany,
 - b) budynek gospodarczy, pocz. XX w., murowany,
 - c) brama, pocz. XX w., murowana,
- DOM Nr 62, pocz. XX w., murowany,
- DOM Nr 63, pocz. XX w., murowany,
- DOM Nr 65, 20–30. lata XX w., drewniany,
- DOM Nr 67, k. XIX w., murowany;

Kategoria – budownictwo przemysłowe, gospodarcze i techniki

- KUŹNIA, OB. DOM Nr 21, k. XIX w., murowany;

WYDARTOWO

Kategoria – cmentarze

- CMENTARZ EWANGELICKI, 2. poł. XIX w.;

Kategoria – budownictwo użyteczności publicznej

- ZESPÓŁ SZKOŁY:
 - a) szkoła, ob. dom Nr 48, k. XIX w., murowana,

- b) budynek gospodarczy, pocz. XX w., murowany;

Kategoria – zabudowa mieszkalna

- DOM Nr 18, 1. ćw. XX w., murowany,
- ZESPÓŁ DOMU PRACOWNIKÓW KOLEI Nr 19:
 - a) dom pracowników kolei, 1. ćw. XX w., murowany,
 - b) budynek gospodarczy, 1. ćw. XX w., murowany,
- DOM PRACOWNIKÓW KOLEI Nr 23, 1. ćw. XX w., murowany,
- DOM PRACOWNIKÓW KOLEI Nr 24, 1. ćw. XX w., murowany;

Kategoria – budownictwo przemysłowe, gospodarcze i techniki

- BUDYNEK DRÓŻNIKA, pocz. XX w., murowany;

WYMYSŁOWO

Kategoria – budownictwo użyteczności publicznej

- SZKOŁA, OB. BIBLIOTEKA PUBLICZNA W TRZEMESZNIE FILIA W WYMYSŁOWIE NR 33, 1903 r., murowana;

Kategoria – zabudowa mieszkalna

- ZESPÓŁ DOMU PRACOWNIKÓW KOLEI Nr 8:
 - a) dom pracowników kolei, pocz. XX w., murowany,
 - b) budynek gospodarczy, pocz. XX w., murowany,
- DOM Nr 16, 1883 r., murowany,
- DOM Nr 17, 2. poł. XIX w., murowany,
- DOM Nr 20, k. XIX w., murowany,
- DOM Nr 25, 2. poł. XIX w., murowany,
- DOM Nr 26, 2. poł. XIX w., murowany,
- ZAGRODA Nr 27:
 - a) dom, 2. poł. XIX w., murowany,
 - b) budynek gospodarczy, 2. poł. XIX w., murowany,
- DOM Nr 30, 2. poł. XIX w., murowany;

Kategoria – budownictwo przemysłowe, gospodarcze i techniki

- BUDYNEK DRÓŻNIKA, pocz. XX w., murowany;

ZIELEŃ

Kategoria – kapliczki, krzyże i figury przydrożne

- KAPLICZKA, 1. poł. XX w., murowana;

Kategoria – budownictwo użyteczności publicznej

- SZKOŁA, 20–30. lata XX w., murowana;

Kategoria – zabudowa mieszkalna

- ZAGRODA Nr 46:
 - a) dom, 20–30. lata XX w., murowany,
 - b) stodoła, 1. ćw. XX w., murowana,
- ZAGRODA Nr 47:

- a) dom, 1. ćw. XX w., murowany,
- b) budynek gospodarczy, 1. ćw. XX w., murowany,
- c) brama i furta, 1. ćw. XX w., murowane,
- DOM Nr 49, pocz. XX w., murowany,
- ZAGRODA Nr 57:
 - a) dom, pocz. XX w., murowany,
 - b) budynek gospodarczy, pocz. XX w., murowany,
- DOM Nr 60, 20–30. lata XX w., murowany,
- DOM Nr 61, pocz. XX w., murowany,
- ZAGRODA Nr 62:
 - a) dom, pocz. XX w., murowany,
 - b) budynek gospodarczy [1], pocz. XX w., murowany,
 - c) budynek gospodarczy [2], pocz. XX w., murowany,
- DOM Nr 63, 1938 r., murowany;

Kategoria – budownictwo przemysłowe, gospodarcze i techniki

- MŁYN, 1. ćw. XX w., murowany.

3. Krajobraz kulturowy

Krajobraz kulturowy to przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze (art. 3 pkt 14 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). W celu jego ochrony oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej cytowana wyżej ustawa przewiduje ochronę poprzez wpis do rejestru zabytków cennych kulturowo struktur przestrzennych – układów urbanistycznych i ruralistycznych oraz krajobrazów kulturowych (art. 6 ust. 1 pkt 1 lit. a i b). W ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wprowadzono także nową formę ochrony – **park kulturowy** (art. 7 pkt 3).

Zgodnie z zapisami art. 16 ust. 1 utworzenie parku następuje w drodze uchwały rady gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Ochrona krajobrazu kulturowego powinna być komplementarna dla form ochronnych krajobrazu przyrodniczego, wynikających ze stosownych przepisów o ochronie przyrody.

Na terenie miasta i gminy Trzemeszno znajduje się jeden obszar objęty ochroną prawną ze względu na swoje walory przyrodnicze:

- SPECJALNY OBSZAR OCHRONY SIEDLISK NATURA 2000 – POJEZIERZE GNIEŹNIEŃSKIE (KOD OBSZARU PLH300026)
Obszar ten zajmuje powierzchnię 14.462,81 ha i położony jest w całości w województwie wielkopolskim, z czego na gminę Trzemeszno przypada 947,87 ha. W obrębie gminy usytuowany jest w jej południowo-środkowej części i obejmuje teren w rejonie miejscowości: Rudki, Brzozówiec i Wymysłowo oraz Zieleń, Ostrowite i Bieślin.

Nie przewiduje się w granicach gminy objęcia ochroną innych terenów z uwagi na walory przyrodnicze. Do obszarów planowanych do objęcia ochroną prawną ze względu na reprezentowane przez nie wartości kulturowe należy:

- HISTORYCZNY UKŁAD URBANISTYCZNY MIASTA TRZEMESZNA

Zakresem przedmiotowym ochrony historycznego układu urbanistycznego miasta Trzemeszna w ramach wpisu do rejestru zabytków (obecnie układ ten posiada ochronę prawną wynikającą z Planu Zagospodarowania Przestrzennego miasta Trzemeszno - Uchwała Nr LXIV/357/2006), tegoż układu planuje się objąć nawarstwienia kulturowo-osadnicze od czasów pradziejowych po okres nowożytny, nawsie wyznaczające obszar osady przedlokacyjnej w granicach ulic Św. Jana i 1 Maja, wchodzące w skład miasta lokacyjnego pierwotny rynek – ob. place Kilińskiego i Św. Wojciecha, a także odchodzące od rynku południowe odcinki ulic Kościuszki i Toruńskiej, północny odcinek ulicy Św. Jana oraz ulicę Wodną wraz z ulicami zatylnymi Oгородową, Żółwią, Kopernika, Św. Ducha, Górną i Dąbrowskiego, a także dawne trakty drożne w kierunku Gniezna i Poznania – ob. ulica Mickiewicza, Strzelna i Torunia – ob. ulica Toruńska oraz Żnina i Gąsawy – ob. ulica Kościuszki; elementy struktury urbanistycznej wykształcone w 2. połowie XVIII wieku – Nowe Miasto wraz z jego rynkiem – ob. plac Powstańców Wielkopolskich; Przedmieście Świętomichalskie – w rejonie ulic Wyszyńskiego, Orchowskiej i Mickiewicza, a także Skwarzymowo – na południe od ulicy Wiosny Ludów oraz plac poprzedzający zespół kościoła d. klasztornego Kanoników Regularnych, ob. parafialnego rzymskokatolickiego pw. Wniebowzięcia NMP – ob. plac Kosmowskiego; elementy struktury urbanistycznej wykształcone w XIX oraz w 1. połowie XX wieku – obszary i związane z nimi ulice Dworcowa, Kochanowskiego, Kopernika, Orchowska, Przemysłowa, 22 Stycznia, Szymańskiego, Śniadeckich, Wlekińskiego, Wiosny Ludów i Wyszyńskiego; tereny zielone: zadrzewienia w formie szpalerów i alei w ciągach ulic Dworcowej, Kochanowskiego, Kościuszki, Orchowskiej, Przemysłowej, Szymańskiego i Toruńskiej; nieczynny cmentarz przy zespole szpitala św. Łazarza przy ulicy Mickiewicza 28, 30 i 32, a także czynny cmentarz rzymskokatolicki przy ulicy Wiosny Ludów wraz ze starodrzewem; architekturę sakralną: kościół d. klasztorne Kanoników Regularnych, ob. parafialny rzymskokatolicki pw. Wniebowzięcia NMP przy placu Kosmowskiego 8; d. kaplicę Św. Ducha, przebudowaną na kinoteatr (w okresie II wojny światowej wykorzystywany przez hitlerowców do organizowania zbiórek partyjnych), przy ulicy Św. Jana 6; d. kaplicę alumnatu zw. *Collegium Tremesnensis* przy placu Kosmowskiego 3 i d. kaplicę z zespołu szpitala św. Łazarza przy ul. Mickiewicza 30, a także związane z architekturą sakralną plebanię przy placu Kosmowskiego 8 i d. pastorówkę przy placu Św. Wojciecha 15; zabudowę mieszkalną przy wymienionych wyżej placach i ulicach, zabudowę gospodarczą towarzyszącą sporadycznie budynkom mieszkalnym oraz zespół folwarczny przy ulicy Orchowskiej 6, 8 i 10, a także zespół d. browaru klasztornego przy ulicy Szymańskiego 3 i 6; zabudowę użyteczności publicznej: d. alumnat zw. *Collegium Tremesnensis* przy placu Kosmowskiego 3; budynek d. Sądu Grodzkiego przy ulicy Mickiewicza 33; pocztę przy ulicy Mickiewicza 6; szkołę przy ulicy 1 Maja 11 i d. szkołę żydowską przy ulicy Wodnej 1; d. aptekę przy placu Kosmowskiego 2, a także zespół Chłopskiej Spółdzielni Rolniczo-Handlowej „Rolnik” przy placu Kilińskiego 3; obiekty przemysłowe

i budownictwo techniki: zespół krochmalni przy ulicy Przemysłowej 4; mleczarnie przy ulicy Kościuszki 8 i 12 oraz wieżę ciśnień przy ulicy Orchowskiej 18; infrastrukturę kolejową: budynek dworca kolejowego przy ulicy Dworcowej 6 wraz z torowiskami oraz towarzyszącymi mu budynkami magazynowymi i mieszkalnymi przy ulicy Dworcowej 1, 2, 4, 7, 8, 10 i 12.

4. Zabytki ruchome

Zabytek ruchomy to rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością i stanowiących świadectwo minionej epoki lub zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową (art. 3 pkt 1 i 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Wpis do rejestru zabytku ruchomego może nastąpić na wniosek właściciela zabytku, natomiast w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia tego zabytku za granicę wojewódzki konserwator zabytków może dokonać wpisu z urzędu (art. 10 ust. 1 i 2).

Ogólna liczba zabytków ruchomych na terenie miasta i gminy Trzemeszno nie jest duża. Tworzą one **pięć zespołów** stanowiących wyposażenie kościołów parafialnych rzymskokatolickich **pw. św. Doroty w Dusznie, św. Jakuba Starszego w Kamieńcu, Wszystkich Świętych w Kruchowie, Najśw. Imienia Jezus, NMP i św. Józefa w Szydłowie oraz Wniebowzięcia NMP w Trzemesznie**. Wysoką jakość artystyczną i zabytkową reprezentuje ostatni z wymienionych zespołów, a także zespół z kościoła parafialnego w Kamieńcu.

Do rejestru zabytków województwa wielkopolskiego wpisany został wystrój i wyposażenie kościoła parafialnego pw. św. Jakuba Starszego w Kamieńcu – 22 obiekty (nr rejestru zabytków 71/Wikp/A – 25. 04. 2005 r.). A także dwa zespoły wyposażenia pochodzące z kościoła parafialnego p.w. Św. Doroty w Dusznie – 16 obiektów (nr rejestru zabytków 262/Wikp/B – 9.11.2012) oraz kościoła parafialnego p.w. Najświętszego Imienia Jezus w Szydłowie – 14 obiektów (nr rejestru zabytków 224/Wikp/B – 23.04.2012).

Kościół parafialny rzymskokatolicki pw. św. Doroty w Dusznie posiada wyposażenie barokowe, regencyjne, rokokowo-klasycystyczne z XVIII w., na które składają się ołtarz główny i dwa ołtarze boczne z ich rzeźbiarskimi i malarskimi elementami, jak również utensylia kościelne.

Kościół parafialny rzymskokatolicki pw. św. Jakuba Starszego w Kamieńcu posiada wyposażenie późnogotyckie, barokowe i rokokowo-klasycystyczne z 1. ćw. XVI, 2. poł. XVII i XVIII w., na które składają się ołtarz główny, dwa ołtarze boczne, ambona, dekoracja prospektu organowego, feretrony, grupa rzeźbiarska belki tęczowej oraz rzeźby samoistne, a także utensylia kościelne.

Kościół parafialny rzymskokatolicki pw. Wszystkich Świętych w Kruchowie posiada skromne wyposażenie, z którego najcenniejszymi są dwa feretrony barokowo-ludowe z końca XVIII w.

Kościół parafialny rzymskokatolicki pw. Najśw. Imienia Jezus, NMP i św. Józefa w Szydłowie posiada skromne wyposażenie barokowo-klasycystyczne z 2. połowy XVIII w., na które składają się ołtarz główny, dwa ołtarze boczne oraz rzeźby samoistne i utensylia kościelne.

Kościół klasztorny Kanoników Regularnych, ob. parafialny rzymskokatolicki pw. Wniebowzięcia NMP w Trzemesznie posiada bogaty wystrój i wyposażenie, w tym dekorację sztukatorską barokowo-klasycystyczną z 4. ćw. XVIII w., polichromię klasycystyczną z 4. ćw. XVIII w., przypisywaną Franciszkowi Smuglewiczowi lub Józefowskiemu, barokowe i klasycystyczne sprzęty kościelne z 2. połowy XVIII w., w tym ołtarz główny, liczne ołtarze boczne, feretrony, rzeźby samoistne i utensylia kościelne, a także nagrobki i epitafia z 4. ćwierci XVI, XVII oraz 1 połowy XIX w.

5. Zabytki archeologiczne

Zabytek archeologiczny to zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów lub zabytek ruchomy, będący tym wytworem (art. 3 pkt 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Zabytki archeologiczne są częścią dziedzictwa kulturowego. Na zasób zabytków archeologicznych składają się zarówno tzw. stanowiska archeologiczne (obiekty i warstwy zlokalizowane w terenie), jak i ruchome zabytki (przedmioty) z nich pochodzące. Europejska konwencja o ochronie archeologicznego dziedzictwa kulturowego uznaje je za źródło „zbiorowej pamięci europejskiej i instrument dla badań historycznych i naukowych”.

5.1. Wykaz stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków

Na obszarze gminy Trzemeszno nie znajdują się żadne stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków województwa wielkopolskiego.

5.2. Wykaz stanowisk archeologicznych o czytelnej formie krajobrazowej

Na obszarze gminy Trzemeszno znajdują się 4 stanowiska archeologiczne o czytelnej formie krajobrazowej.

BRZozÓWIEC

- GRÓDEK STOŻKOWATY z okresu późnego średniowiecza – stanowisko archeologiczne nr 3, AZP 49–36/216;

LUBIŃ

- GRODZISKO z okresu kultury prapolskiej (faza B–D) – stanowisko archeologiczne nr 1, AZP 49–36/126;

OSTROWITE

- OSADA z okresu kultury ceramiki sznurowej, GRODZISKO z okresu kultury łużyckiej/wczesnego średniowiecza – stanowisko archeologiczne nr 1, AZP 50–36/79;

POPIELEWO

- ŚLAD OSADNICZY z okresu kultury ceramiki wstęgowej, PUNKT OSADNICZY z okresu kultury łużyckiej, ŚLAD OSADNICZY z okresu kultury przeworskiej, GRODZISKO STOŻKOWATE z okresu późnego średniowiecza – stanowisko archeologiczne nr 9, AZP 49–36/241.

5.3. Charakterystyka stanowisk archeologicznych z terenu miasta i gminy Trzemeszno

Podstawową i wiodącą metodą ewidencjonowania stanowisk archeologicznych jest ogólnopolski program badawczo-konserwatorski zw. Archeologicznym Zdjęciem Polski (AZP), realizowany od 1978 r. Systematyzuje on dotychczasowy zasób wiedzy o rozpoznaniu archeologicznym terenu poprzez obserwację archeologiczną oraz uwzględnienie informacji zawartych w archiwach, zbiorach muzealnych i innych instytucjach oraz publikacjach. Należy jednak pamiętać, że zbiór dokumentacji AZP, reprezentujący ewidencję zasobów dziedzictwa archeologicznego, jest otwarty i ciągle uzupełniany w procesie archeologicznego rozpoznania terenowego. Do zbioru włączane są informacje o wszystkich sukcesywnie odkrywanych reliktach archeologicznych, niezależnie od charakteru badań, a także włączane są informacje weryfikujące lub uzupełniające dotychczasowe dane. W ten sposób dokumentacja stanowisk archeologicznych tworzona metodą AZP jest zasobem najbardziej aktualnej wiedzy o terenie w zakresie występowania historycznych nawarstwień archeologicznych. Informacje o stanowiskach archeologicznych pozyskiwane są poprzez prowadzenie badań archeologicznych, dzięki przypadkowym odkryciom zgłaszanym służbom konserwatorskim lub instytucjom kultury przez znalazców, rolników, bądź pracowników budowlanych.

Dane pozyskane z kart ewidencyjnych stanowisk archeologicznych funkcjonujących w ramach systemu AZP stały się podstawą wykonania kart adresowych zabytku nieruchomego składających się na „Gminną Ewidencję Zabytków Archeologicznych z terenu gminy Trzemeszno”, które wykonał mgr Łukasz Bentkowski, a zwaną w dalszych częściach niniejszego programu – ewidencją archeologiczną. Wspomniana ewidencja definiuje zasób archeologicznego dziedzictwa kulturowego gminy i umożliwia **opracowanie programu jego ochrony i zabezpieczenia**.

Tabela V. Zasoby archeologicznego dziedzictwa kulturowego z terenu miasta i gminy Trzemeszno.

Rodzaj stanowiska	Liczba stanowisk
Grodziska	4
Cmentarzyska	5
Osady	70
Inne (ślady i punkty osadnicze)	509

Ogółem	588
---------------	------------

Źródło: Łukasz Bentkowski, *Gminna Ewidencja Zabytków Archeologicznych z terenu gminy Trzemeszno*, Trzemeszno 2013.

Na obszarze miasta i gminy Trzemeszno zaewidencjonowano **588 stanowisk archeologicznych oraz strefę osadnictwa pradziejowego i historycznego miasta Trzemeszno**. Wspomniane stanowiska wykazują tendencję do grupowania się w skupiska określone w ewidencji archeologicznej, jako zespoły stanowisk, których wydzielono aż 35. Oprócz powyższych odnotowano także obecność stanowisk indywidualnych, których liczebność określono na 23 (3,9%), co oznacza bardzo niską frekwencję w całym analizowanym zbiorze.

Szczegółowych informacji na temat każdego stanowiska dostarcza karta adresowa zabytku nieruchomego, z tego też względu nie ma tu sensu omawiać każde zjawisko w sposób indywidualny. Należy stwierdzić, iż większość faktów osadniczych, tak pradziejowych, jak i historycznych zlokalizowana jest w południowo wschodniej części omawianego obszaru. Nie oznacza to jednak braku stanowisk i ich zespołów na pozostałych obszarach, jednak osadnictwo to jest bardziej rozrzedzone. Bez wątplenia taka dyspersja spowodowana została uwarunkowaniami naturalnymi – obecnością wód tak płynących, jak i stojących będącym nieodzownym elementem przy wyborze miejsca do założenia osiedla.

W kwestii chronologii omawianej bazy zasobów archeologicznego dziedzictwa kulturowego miasta i gminy Trzemeszno należy podkreślić, iż prezentuje ona pełne spektrum czasowe, charakterystyczne dla terenów Wielkopolski, a w szczególności Pojezierza Gnieźnieńskiego. Można tu wskazać na obecność znalezisk z najstarszych horyzontów zasiedlenia – epokę kamienia, gdzie najwcześniejsze materiały datowane są na mezolit (4). Frekwencja zjawisk archeologicznych rośnie skokowo wraz z upływem czasu. Kolejne z nich sklasyfikowano jedynie ogólnie jako pochodzące z pradziejów (5) oraz epoki kamienia (84), przy czym do neolitu przyporządkowano 3, a do przełomu neolitu i wczesnej epoki brązu 1. Zespół faktów określonych kulturowo i datowanych na okres neolitu również jest dość liczny. Na omawianym obszarze zarejestrowano 2 stanowiska należące do ludności kultury ceramiki wstęgowej rytej oraz 2 powiązane z szeroko rozumianym kręgiem kultur lendzielskich. Natrafiono także na liczne pozostałości osadnictwa ludności kultury pucharów lejkowatych (44), kultury amfor kulistych (13) oraz prawdopodobnie kultury ceramiki sznurowej (1).

Epoka brązu i wczesna epoka żelaza na obszarze gminy Trzemeszno została zdominowana przez znaleziska powiązane z ludnością kultury łużyckiej (167), gdzie rejestrowano zarówno fakty osadnicze (165), jak i cmentarzyska (3). Znacznie mniej intensywne było osadnictwo nieco później zasiedlającej te tereny ludności kultury pomorskiej (21), w tym pojedyncze stanowisko sepulkralne. Ponadto odnotowano także pojedynczy obiekt, który jedynie ogólnie sklasyfikowano na wczesną epokę żelaza.

Rozwinięta epoka żelaza, czyli okres przedrzymski i wpływów rzymskich, charakteryzowały się spadkiem intensywności osadnictwa. Na omawianym terytorium ten przedział czasowy reprezentowały znaleziska przynależne do inwentarza ludności kultury przeworskiej (13) oraz wielbarskiej (2). Ponadto jedynie ogólnikowo 10 stanowisk schronologizowano na okres wpływów rzymskich.

Okresem, który nie zostawił po sobie w ogóle znalezisk nieruchomych był przełom starożytności i wczesnego średniowiecza, znany jako okres wędrówek ludów. Sytuacja ta nie jest wyjątkowa dla obszarów wielkopolskich.

Natomiast już od początków wczesnego średniowiecza odnotowuje się stały wzrost i stabilizację struktur osadniczych, czego efektem w okresach następnych jest intensyfikacja gospodarki rolniczej i prawie całkowite odlesienie i zasiedlenie omawianych tu obszarów. Osadnictwo wczesnośredniowieczne liczy 133 fakty, wśród których natrafiono na 2 grodziska (w tym stożkowate) oraz cmentarzysko. Okres późnego średniowiecza dostarczył 140 stanowisk osadowych, w liczbę tą wchodzi także 2 dalsze grodziska stożkowate. Najliczniejsze, co jest naturalne, były znaleziska datowane na nowożytność – 299 stanowisk o znacznym spektrum funkcjonalnym, w tym także o charakterze produkcyjnym (huta szkła).

Niniejszy przegląd zamyka strefa osadnictwa pradziejowego i historycznego miasta Trzemeszna obejmująca miasto wraz z obrzeżami oraz 14 stanowisk archeologicznych o nieokreślonej chronologii.

Niezwykle istotnym jest w tym miejscu podkreślenie, iż zasięg poszczególnych stanowisk archeologicznych wyznaczony na mapach na podstawie badań archeologicznych nie musi odpowiadać dokładnie zasięgowi występowania pozostałości pradziejowego i historycznego osadnictwa. Dlatego też należy traktować ustalenia co do tego zasięgu jako orientacyjne, może bowiem okazać się, że obiekty archeologiczne zalegają także w sąsiedztwie stanowisk wyznaczonych na podstawie obserwacji powierzchniowej. Z tego też względu, by należyście zabezpieczyć stanowiska archeologiczne, zostały one otoczone strefami ochronnymi, które przedstawione są w ewidencji archeologicznej gminy Trzemeszno na załączonej mapie w skali 1:25 000. W przyszłości pozwoli to w należyty sposób zorganizować od strony ochrony zasobów archeologicznych jakiegokolwiek inwestycje naruszające pokrywę glebową, a tym samym mogące bezpowrotnie zniszczyć substancję zabytkową.

V. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego gminy

1. Stan zachowania i obszary największego zagrożenia zabytków

1.1. Stan zachowania zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków

W oparciu o rozpoznanie terenowe uznać należy, że na terenie miasta i gminy Trzemeszno znajdują się 2 obiekty wpisane do rejestru zabytków, których stan zachowania ocenić należy jako bardzo dobry. Jest to wieża ciśnień przy ul. Orchowskiej 18 w Trzemesznie oraz Zespół Szpitala Św. Łazarza ul. Mickiewicza 30, który przeszedł gruntowny remont kapitalny 2003 - 2008.

W stosunku do okresu funkcjonowania poprzedniego programu opieki nad zabytkami sytuacja w tej materii uległa znacznej poprawie.

Tabela VI. Wojewódzki rejestr zabytków nieruchomych z terenu miasta i gminy Trzemeszno (wg oceny stanu zachowania) – stan: wrzesień 2013 r.

Ocena stanu zachowania	Liczba obiektów
obiekty nie wymagające podjęcia prac	2
obiekty wymagające podjęcia prac	16
w tym:	
drobne naprawy	9
remont zabezpieczający	1
remont kapitalny	8
Ogółem	18

Źródło: Aktualizacja ewidencji zabytków miasta i gminy Trzemeszno, Trzemeszno 2013.

Pozostałe, tj. 16 zabytków nieruchomych, wymaga podjęcia prac konserwatorsko-remontowych. W grupie zabytków nieruchomych kwalifikowanych do przeprowadzenia drobnych prac remontowych wskazać należy: zespół kościoła parafialnego rzymskokatolickiego pw. św. Doroty w Dusznie – kościół, brama–dzwonnica i otoczenie stanowiące dawny cmentarz przykościelny oraz kościół parafialny rzymskokatolicki pw. św. Jakuba Starszego w Kamieńcu. W ostatnim czasie przeprowadzono prace konserwatorsko-remontowe polegające na osuszeniu przyziemia i fundamentów kościoła parafialnego pw. Najśw. Imienia Jezus, NMP i św. Józefa w Szydłowie.

W kościele klasztornym Kanoników Regularnych, ob. parafialnym rzymskokatolickim pw. Wniebowzięcia NMP w Trzemesznie przeprowadzono niezbędne prace związane z osuszeniem murów i zabezpieczeniem romańskich relikwów struktur budowlanych przez wilgocią. Ponadto prowadzona jest systematyczna wymiana stolarki okiennej.

Z kolei remontu kapitalnego w trybie bardzo pilnym wymagają następujące zabytki nieruchome: dwór w Kruchowie i kuźnia w Wydartowie. Analogicznie, podjąć należy także prace remontowe w browarze i lodowni z zespołu browaru przy ul. Szymańskiego 3 i 6 w Trzemesznie, którego stan należy określić jako bardzo zły. Działaniami rewitalizacyjnymi objąć należy również parki podworski w Kruchowie oraz z zespołu browaru w Trzemesznie.

Podsumowując należy stwierdzić, iż choć wykonywane są jedynie nieznaczne prace remontowo-zabezpieczające, to jednak stan substancji budowlanej i wartości zabytkowych ulega stałej poprawie.

1.2. Stan zachowania zabytków nieruchomych w gminnej ewidencji zabytków

Jak wynika z rozpoznania terenowego na terenie miasta i gminy Trzemeszno w bardzo dobrym stanie zachowania znajduje się 8,5% zabytków zewidencjonowanych w gminnej ewidencji zabytków. Sytuacja ta ulega stałej poprawie.

Tabela VII. Dane liczbowe o stanie zachowania zabytków nieruchomych w gminnej ewidencji zabytków – stan: wrzesień 2013 r.

Ocena stanu zachowania	Stan zachowania [%]
obiekty w bardzo dobrym stanie zachowania	8,50
obiekty w dobrym stanie zachowania	72,27
obiekty w dostatecznym stanie zachowania	6,89
obiekty w złym stanie zachowania	10,10
obiekty w bardzo złym stanie zachowania	2,24
Ogółem	100

Źródło: Aktualizacja ewidencji zabytków miasta i gminy Trzemeszno, Trzemeszno 2013.

Prace, które prowadzono przy zewidencjonowanych zabytkach ograniczały się do malowania fasad, zmiany otworów okiennych i montażu nowych okien. Jedynie w wyjątkowych przypadkach dokonywano przekryć nowymi płachtami dachowymi, czy wymieniano poszycie dachów (dachówki). Poziom ogólnie dobrego stanu, który nie budzi zastrzeżeń osiąga około 70% zasobów zabytkowych gminy. Natomiast pozostałe zabytki ujęte w gminnej ewidencji, przedstawiają stan wymagający natychmiastowej interwencji w większym lub mniejszym zakresie. Sytuacja ta jest tym bardziej niebezpieczna, gdyż przynajmniej 2 budynki zostały skreślone z ewidencji wojewódzkiej w związku z katastrofalnym stanem. Szczegółowe informacje o stanie budynków znajdują się na kartach adresowych poszczególnych zabytków znajdujących się w Gminnej Ewidencji Zabytków.

1.3. Stan zachowania zabytków ruchomych

Według danych zawartych w „Raporcie o stanie zachowania zabytków w województwie wielkopolskim”, opracowanym w 2004 r. przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zespoły zabytków ruchomych znajdujące się w kościołach parafialnych rzymskokatolickich pw. św. Doroty w Dusznie, św. Jakuba Starszego w Kamieńcu, Wszystkich Świętych w Kruchowie, Najśw. Imienia Jezus, NMP i św. Józefa w Szydłowie oraz Wniebowzięcia NMP w Trzemesznie nie posiadały kompletnej ewidencji. W trakcie pierwszej edycji niniejszego programu zakończono pełną ewidencję zabytków ruchomych w kościołach, a ponadto wykonano niezbędne procedury i wyposażenia kościołów w Dusznie (262/Wlkp/B – 9.11.2012) i Szydłowie (224/Wlkp/B – 23.04.2012) wpisano do rejestru zabytków.

W ramach systematycznych działań renowacyjnych rok rocznie wykonywane są przez Miasto i Gminę Trzemeszno odbudowy i renowacje pomników nagrobnych zlokalizowanych na cmentarzu rzymskokatolickim w Trzemesznie. Do tej pory wykonano prace przy pomnikach Zbiorowej Mogiły Powstańców 1848, Powstańców Wielkopolskich i Ofiar II Wojny Światowej.

1.4. Stan zachowania dziedzictwa archeologicznego

Stanowiska archeologiczne nie wpisane do rejestru zabytków, ujawnione głównie podczas badań archeologicznych, w tym powierzchniowych metodą AZP, stanowią podstawową i najliczniejszą grupę, która składa się na archeologiczne dziedzictwo kulturowe gminy. Najlepiej zachowane są stanowiska archeologiczne położone na nieużytkach, terenach niezabudowanych oraz terenach zalesionych.

Tabela VIII. Arkusze Archeologicznego Zdjęcia Polski obejmujące teren miasta i gminy Trzemeszno.

47–35	47–36		
48–35	48–36	48–37	
49–35	49–36	49–37	
50–35	50–36	50–37	50–38

 arkusze opracowane

Źródło: Zasoby archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu

Dzięki przeprowadzeniu nowych badań powierzchniowych w ramach akcji weryfikacyjnej AZP oraz opracowaniu Gminnej Ewidencji Zabytków Archeologicznych miasta i gminy Trzemeszno udało się w ostatnim czasie bazę znalezisk powiększyć o 69 nowych faktów osadniczych.

2. Obszary największego zagrożenia dla zabytków w gminie

2.1. Obszary największego zagrożenia zabytków nieruchomych w gminie

- najbardziej zagrożone zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków: zespoły rezydencjonalne – zespół dworsko-parkowy w Kruchowie; budownictwo przemysłowe, gospodarcze i techniki – zespół browaru przy ulicy Szymańskiego 3 i 6 w Trzemesznie; w tym przypadku Miasto i Gmina Trzemeszno szukają inwestora strategicznego, który przejąłby i odrestaurował według wytycznych konserwatorskich przedmiotowe założenie (Opinia oraz zalecenia konserwatorskie w sprawie zbycia nieruchomości gruntowych z dnia 20.11.2013 r. wydane przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków);
- najbardziej zagrożone zabytki nieruchome niewpisane do rejestru zabytków: zespoły rezydencjonalno-folwarczne – rządcówka w Bieślinie, zabudowania folwarczne z zespołu dworsko-folwarcznego w Kruchowie,

- zespół dworsko-parkowy w Płaczkowie, zespół dworsko-folwarczny w Szydłówie II;
- niewłaściwy stan zagospodarowania i niewłaściwy stan techniczny budynków zabytkowych niewpisanych do rejestru zabytków: budownictwo sakralne – kościół ewangelicki, ob. parafialny rzymskokatolicki pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w Jastrzębowie, plebania, szpital, brama-dzwonnica i kolumna z figurą św. Jana Nepomucena z zespołu kościoła parafialnego rzymskokatolickiego pw. Najśw. Imienia Jezus, NMP i św. Józefa w Szydłowie; zespoły rezydencjonalno-folwarczne – zabudowania folwarczne w Kamieńcu, zespół dworsko-folwarczny w Miatach, gorzelnia z zespołu dworsko-folwarczno w Szydłowie, zespół folwarku przy ulicy Orchowskiej 6, 8 i 10 w Trzemesznie
 - niewłaściwy stan zagospodarowania i niewłaściwy stan techniczny budynków usytuowanych w najstarszej i najcenniejszej pod względem zabytkowym części historycznego układu urbanistycznego miasta Trzemeszna, tj. w obszarze dawnej osady przedlokacyjnej – ulice Św. Jana i 1 Maja oraz w obszarze pierwotnego rynku miasta lokacyjnego – place Kilińskiego i Św. Wojciecha;
 - cmentarze innowiercze, tj. ewangelickie w Grabowie, Jastrzębowie, Ławkach, Niewolnie, Ostrowitem, Trzemesznie i Wydartowie oraz cmentarz żydowski w Trzemesznie;
 - obiekty techniki i obiekty hydrotechniczne – zespół młyna w Foluszu, niewpisane do rejestru zabytków zabudowania browaru przy ulicy Szymańskiego 3 w Trzemesznie, kuźnia w Trzemżalu.

2.2. Obszary największego zagrożenia zabytków ruchomych w gminie

Brak kompletnej dokumentacji ewidencyjnej zabytków ruchomych we wszystkich kościołach na terenie gminy oraz brak w tych obiektach systemów sygnalizacji przeciwpożarowej i przeciwlamaniowej.

2.3. Obszary największego zagrożenia dziedzictwa archeologicznego w gminie

Największym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych oraz archeologicznych nawarstwień kulturowych na terenie gminy są wszelkie inwestycje związane z zabudowywaniem i zagospodarowywaniem terenu wymagającymi prowadzenia szerokopłaszczyznowych prac ziemno-budowlanych. Do grupy tego typu inwestycji planowanych do realizacji w latach 2014 - 2017 zaliczyć należy:

- 1) w zakresie budowy kanalizacji sanitarnej:
 - budowa kanalizacji sanitarnej na odcinku Płaczkowo–Kamieniec;
 - budowa kanalizacji sanitarnej wzdłuż ul. Wyszyńskiego w Trzemesznie;
 - budowę kanalizacji sanitarnej dla części tzw. Stare Miasto w Trzemesznie, etap IV, V i Va (I i II) wraz z dwuetapową modernizacją oczyszczalni ścieków”;
 - budowa kanalizacji sanitarnej w Trzemesznie Etap IV,
- 2) w zakresie budowy sieci wodociągowej:
 - budowa sieci wodociągowej w Wymysłowie,
 - budowa sieci wodociągowej w Niewolnie
- 3) w zakresie budowy gazociągów:
 - budowa gazociągu relacji Bieślin;

- 4) w zakresie budowy, przebudowy i remontu dróg:
 - modernizacja i remonty dróg gminnych zgodnie z bieżącymi potrzebami,
 - budowa ścieżki rowerowej wokół J. Kościelnego w Trzemesznie
- 5) tereny eksploatacji żwiru:
 - żwirownie czynne w Ławkach, Miatach, Pasiekach, Wydartowie i Wymysłowie,
 - żwirownia planowana do otwarcia w Wydartowie,
 - żwirownia planowana do otwarcia w Kruchowie – Pole B,

W celu ochrony stanowisk archeologicznych oraz pradziejowych, średniowiecznych i nowożytnych nawarstwień kulturowych niezbędne jest uzgadnianie przez inwestorów wymogów konserwatorskich, przedkładanych przez właściwy miejscowo organ ochrony zabytków.

Aktualnie zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych są inwestycje budowlane i przemysłowe, nielegalna eksploatacja piasek i żwirowni. Istotne zagrożenie dla zachowania substancji zabytkowej stanowisk archeologicznych zlokalizowanych w obrębie pól uprawnych stanowi głęboka orka. Niektóre zagrożenia pojawiły się w ciągu ostatnich lat, jak na przykład działalność tzw. poszukiwaczy skarbów z wykrywaczami metali, których rozmiarów nie można ocenić. Działalność ta szczególnie zagraża cmentarzyskom zlokalizowanym na terenie gminy. Wiele zagrożeń wynika z przyspieszonego rozwoju gospodarczego, związanego z użyciem ciężkiego sprzętu w rolnictwie, rozwojem budownictwa na obrzeżach ośrodków osadniczych, czy budową dróg. A zatem podstawowym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych oraz nawarstwień kulturowych są wszelkie inwestycje związane z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, które wymagają prowadzenia prac ziemno-budowlanych.

Duży stopień zurbanizowania na terenie gminy ma miasto Trzemeszno. Wskazania zawarte w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego tego obszaru nakazują także szczególną ochronę pradziejowych, średniowiecznych i nowożytnych nawarstwień kulturowych w obrębie granic miasta.

Aby zapobiec zniszczeniu stanowisk archeologicznych, prace ziemne prowadzone w strefie ochrony stanowisk archeologicznych wymagają prowadzenia prac archeologicznych w zakresie uzgodnionym z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Jest to szczególnie ważne podczas takich inwestycji jak budowa obwodnic, dróg, zbiorników retencyjnych, kopalń kruszywa, gdyż inwestycje te, z uwagi na szerokopłaszczyznowy charakter prac ziemnych, w bezpowrotny sposób niszczą substancję zabytkową i obiekty archeologiczne.

Przebudowa układów urbanistycznych, ruralistycznych i założeń rezydencjonalno-parkowych prowadzi często do naruszenia średniowiecznych i nowożytnych nawarstwień kulturowych. W związku z tym wszystkie prace ziemne wymagają jednoczesnego prowadzenia badań archeologicznych. Wyniki badań stanowią jedyną dokumentację następujących po sobie epizodów osadniczych na tym terenie. Pozwalają skorygować, uszczegółowić i potwierdzić dane ze źródeł pisanych. Pozyskany w trakcie badań materiał ruchomy umożliwia uzupełnienie danych o kulturze materialnej regionu.

Zagrożeniem dla dziedzictwa archeologicznego jest też rozwój turystyki, zwłaszcza nad jeziorami. Tereny te, obecnie atrakcyjne pod względem rekreacyjnym, często były również zajmowane przez wspólnoty ludzkie w pradziejach i wczesnym średniowieczu. Dostęp do wody, który stanowił podstawę egzystencji osadniczej

umożliwiał tworzenie niezwykle licznych osad o metryce sięgającej od epoki kamienia po czas nowożytny.

3. Uwarunkowania wynikające ze studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy

Problematyka ochrony dziedzictwa i krajobrazu kulturowego oraz opieki nad zabytkami na terenie interesującej nas gminy została zawarta w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Trzemeszno oraz w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Trzemeszno, przyjętych Uchwałą Nr XIX/132/99 Rady Miejskiej w Trzemesznie z dnia 30 grudnia 1999 r. i w zmianie studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania miasta Trzemeszno, przyjętej Uchwałą Nr LXIII/350/2006 Rady Miejskiej w Trzemesznie z dnia 26 października z 2006 r.

W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy uznano, że jednym z podstawowych celów rozwoju gminy jest ochrona środowiska naturalnego i kulturowego, stanowiącego zaplecze dla rozwoju agroturystyki i wypoczynku. W opracowaniu tym wyznaczono strefy ochrony konserwatorskiej oraz przyjęto dla nich wyszczególnione poniżej zasady ochrony krajobrazu kulturowego, dziedzictwa kulturowego i zabytków:

- 1) strefa „A” – strefa pełnej ochrony konserwatorskiej, obejmująca tereny i zabytki o szczególnej wartości (wpisane do rejestru zabytków), z obowiązkiem ich zachowania,
- 2) strefa „B” – strefa ochrony konserwatorskiej, obejmująca obszary (układy przestrzenne wsi historycznych oraz historyczne cmentarze i parki podworskie) podlegające rygorom w zakresie utrzymania zasadniczych elementów istniejącej substancji o wartościach kulturowych oraz charakteru w nowej skali zabudowy w historycznych układach ruralistycznych,
- 3) strefa „C” – strefa ochrony konserwatorskiej ekspozycji, obejmująca obszary stanowiące zabezpieczenie właściwego eksponowania zespołów zabytkowych,
- 4) strefa „W” – strefa ochrony archeologicznej, obejmująca tereny występowania udokumentowanych i potencjalnych stanowisk archeologicznych,
- 5) strefa ochrony konserwatorskiej grodziska w Lubiniu – wszelkie działania projektowe i wykonawcze w obrębie tej strefy winny być uzgodnione z właściwym miejscowo organem ochrony zabytków.

Przyjęto także, iż w odniesieniu do obiektów zabytkowych na terenie gminy stosowane będą wyszczególnione poniżej działania poprzedzające prowadzenie prac renowacyjnych:

- 1) regulacja stanów prawnych obiektów zabytkowych, szczególnie dworów i pałaców wraz z przyległymi terenami, w aspekcie potencjalnych dawnych właścicieli lub ich spadkobierców,
- 2) podjęcie ścisłej współpracy z właściwym miejscowo organem ochrony zabytków w celu przeprowadzenia prac zachowawczych i rewaloryzacyjnych, mogących powstrzymać procesy dewastacji,
- 3) szukanie różnych form zagospodarowania obiektów zabytkowych, w tym sponsoringu.

W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta uznano, że nadrzędnym celem rozwoju miasta jest poprawa szeroko pojętej jakości życia jego mieszkańców, któremu należy podporządkować wszelkie działania władz samorządowych. Realizacja tego celu winna się odbywać z uwzględnieniem m. in. równowagi między rozwojem miasta a ochroną walorów środowiska przyrodniczego i kulturowego. W granicach administracyjnych miasta wyznaczono w studium strefy ochrony konserwatorskiej oraz przyjęto dla nich wyszczególnione poniżej zasady ochrony krajobrazu kulturowego, dziedzictwa kulturowego i zabytków:

- 1) strefa „A” – strefa pełnej ochrony konserwatorskiej, obejmująca obszary szczególnie wartościowe do bezwzględного zachowania; wszystkie prace prowadzone w tej strefie wymagają uzgodnień z właściwym miejscowo organem ochrony zabytków; w granicach strefy znalazły się:
 - kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP oraz pałacyk opacki, ob. plebania i dzwonnica,
 - zespół alumnatu z kaplicą z lat 1773–1775, w skład którego wchodzi ob. wikariat i sale katechetyczne oraz dawna apteka z 1773 r., ob. dom,
 - zespół poszpitalny wzniesiony w latach 1787–1791 jako szpital-sierociniec dla dzieci, dom starców oraz alumnat dla młodzieży nieszlacheckiej, złożony z budynku głównego z kaplicą św. Łazarza i dwóch pawilonów,
 - wieża ciśnień z początków XX w.,
- 2) strefa „B” – strefa ochrony konserwatorskiej, obejmująca obszary podlegające rygorom w zakresie utrzymania zasadniczych elementów istniejącej substancji o wartościach kulturowych oraz charakteru w skali nowej zabudowy; w strefie tej wymagają uzgodnień z właściwym miejscowo organem ochrony zabytków przebudowy obiektów zabytkowych, lokalizacja nowych obiektów i korekta układu przestrzennego; w granicach strefy znalazły się:
 - układ urbanistyczny miasta (XIV, 2. poł. XVIII i XIX w.),
 - dawny browar klasztorny wzniesiony w końcu XVIII w., ob. dom,
 - pastorówka z 1913 r., ob. przedszkole,
 - dawny kościół szpitalny pw. Św. Ducha z 1840 r.,
 - szkoły z przełomu XIX i XX w., szkoła żydowska z XIX w., ob. dom,
 - poczta z przełomu XIX i XX w.,
 - mleczarnia z 1901 r., rzeźnia miejska z poł. XIX w.,
 - zabudowa przyrynkowa (pl. Kilińskiego) z przełomu XIX i XX w.,
 - zespół zabudowań dworca kolejowego,
 - zespół krochmalni z początku XX w.,
- 3) strefa „W” – strefa ochrony archeologicznej, obejmująca rozpoznane i potencjalne tereny występowania stanowisk archeologicznych; w strefie tej wszelkie prace ziemne wymagają uzgodnień z właściwym miejscowo organem ochrony zabytków.

W zmianie z 2006 r. przytoczonego studium sformułowano następujące problemy w zakresie środowiska kulturowego:

- 1) stan techniczny zabytków jest mocno zróżnicowany, zależny w dużym stopniu od funkcji i roli jaką pełnią obecnie oraz od stanu prawnego i własności,
- 2) wszystkie obiekty zabytkowe wymagają podjęcia prac rewaloryzacyjnych, zależnych od środków finansowych, przygotowania dokumentacji

konserwatorskiej oraz wyborów priorytetowych obiektów do prac konserwatorskich.

Zawarto także w tejże zmianie wyszczególnione poniżej wskazania konserwatorskie:

- 1) wszelkie prace (m. in. remonty, rozbudowy, rozbiórki, podziały geodezyjne, zmiany zagospodarowania terenu) prowadzone w obiektach wpisanych do rejestru zabytków wymagają zgody organu ochrony zabytków,
- 2) zmiany zagospodarowania, podziały geodezyjne oraz prace remontowe prowadzone w obiektach podlegających ochronie konserwatorskiej wymagają uzgodnienia z organem ochrony zabytków.

Przyjęte w studium ustalenia spełniają warunki określone w art. 10 ust. 1 pkt 2, 3, 4 i 9 oraz ust. 2 pkt 2, 3, 4 i 14 ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. Nr 80 poz. 717 z późniejszymi zmianami), a także w art. 18 ust. 1–2 i art. 19 ust. 1–3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tj. uwzględniają uwarunkowania wynikające ze stanu krajobrazu kulturowego, dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej, a także określają obszary i zasady ochrony krajobrazu kulturowego, dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej w zakresie określonym cytowanymi wyżej ustawami oraz w zakresie wynikającym z zasad ochrony konserwatorskiej obszarów i obiektów o wartościach kulturowych.

4. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego gminy

Sytuacja w zakresie planowania przestrzennego na terenie gminy Trzemeszno, w sensie istnienia dokumentów planistycznych w postaci miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, nie jest korzystna. O ile miasto Trzemeszno posiada miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego, o tyle pozostały teren gminy posiada jedynie plany miejscowe dla nielicznych obszarów, w tym w ogóle dla obszarów istotnych pod względem uwarunkowań kulturowych.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego miasta Trzemeszna uchwalony został Uchwałą Nr LXIV/357/2006 Rady Miejskiej w Trzemesznie z dnia 26 października 2006 r. (z późniejszymi zmianami zawartymi w Uchwale Rady Miejskiej w Trzemesznie Nr XXXI/163/2008 z dnia 25 czerwca 2008 roku)

W planie tym wskazano obszary oraz obiekty i zespoły budowlane podlegające ochronie konserwatorskiej.

Przyjęto następujące zapisy w zakresie realizacji ochrony dziedzictwa kulturowego na terenie miasta:

- 1) prace rewaloryzacyjne, polegające na nadawaniu współczesnych standardów użytkowych zabudowie istniejącej, zabudowę ubytków i wolnych parcel, należy prowadzić z zachowaniem najważniejszych wartości historycznych i estetycznych w oparciu o uzgodnienie z właściwym terytorialnie konserwatorem zabytków,
- 2) w stosunku do nowych i modernizowanych niezabytkowych budynków obowiązuje zasada nawiązywania do sąsiedniej zabytkowej (sposobem usytuowania budynków na działce, zachowaniem linii zabudowy, gabarytami),
- 3) dopuszcza się rozbiórki budynków znajdujących się w ewidencji konserwatorskiej, po uprzednim uzasadnieniu celowości takiego wniosku

- i otrzymaniu pozytywnej opinii właściwego terytorialnie konserwatora zabytków,
- 4) wszelkie prace w obrębie obszaru ochrony konserwatorskiej i terenu zabytkowego należy uzgodnić z właściwym terytorialnie konserwatorem zabytków,
 - 5) ustala się potencjalne stanowiska archeologiczne; prowadzenie wszelkich prac ziemnych w tych obszarach winno się odbywać pod nadzorem archeologicznym,
 - 6) w obszarze śródmieścia znajduje się strefa bogatego osadnictwa pradziejowego i wczesnośredniowiecznego, w związku z tym, w przypadku odkrycia obiektów archeologicznych, prace ziemne na obszarze występowania stanowisk wymagają badań archeologicznych w zakresie uzgodnionym z właściwym terytorialnie konserwatorem zabytków; obowiązują zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków uregulowane przepisami odrębnymi,
 - 7) ustala się strefę ochrony archeologicznej obejmującej całe miasto w jego granicach administracyjnych,
 - 8) wszelkie prace ziemne związane z realizacją inwestycji wymagają przeprowadzenia badań archeologicznych, po uprzednim uzgodnieniu ich zakresu oraz sposobu wykonania z właściwym terytorialnie konserwatorem zabytków przed uzyskaniem pozwolenia na budowę.

Ponadto dla obszaru samego miasta uchwalono miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego dla budownictwa mieszkaniowego jednorodzinnego, obejmującego działkę nr geod. 111/8 w Trzemesznie przy ul. Sportowej – Uchwała Nr XLIII/333/2013 Rady Miejskiej w Trzemesznie z dnia 27 lutego 2013 r.;

Dla terenów wiejskich gminy uchwalono następujące plany miejscowe:

- 1) miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego dla terenów zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej we wsi Zieleń w granicach części działki nr 5/7, graniczącej od zachodu i północy z jeziorem Popielewskim, od wschodu z terenami rolnymi i od południa z drogą wojewódzką 014 KW – uchwalony Uchwałą Nr XXXVI/187/97 Rady Miejskiej w Trzemesznie z dnia 12 czerwca 1997 r.;
- 2) miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego dla terenów zabudowy mieszkaniowej i letniskowej we wsi Zieleń w granicach części działki nr 1, graniczącej od południa z drogą wojewódzką 014 KW, od zachodu z gruntami rolnymi, zaś od północy i wschodu z jeziorem Popielewskim – uchwalony Uchwałą Nr XXXVIII/200/97 Rady Miejskiej w Trzemesznie z dnia 24 lipca 1997 r.;
- 3) miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego dla terenów zabudowy letniskowej we wsi Wymysłowo w granicach działek nr 468 i 446/2 – uchwalony Uchwałą Nr XLI/212/97 Rady Miejskiej w Trzemesznie z dnia 5 grudnia 1997 r.;
- 4) miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego dla terenów zabudowy mieszkaniowej we wsi Bieślin w granicach działki nr 34/3 – uchwalony Uchwałą Nr XLI/213/97 Rady Miejskiej w Trzemesznie z dnia 5 grudnia 1997 r.;
- 5) miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego dla terenów zabudowy mieszkaniowej i letniskowej we wsi Gołabki w granicach działki nr 75 –

- uchwalony Uchwałą Nr XIII/87/2003 Rady Miejskiej w Trzemesznie z dnia 4 września 2003 r.;
- 6) miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla terenów zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej w części wsi Niewolno – uchwalony Uchwałą Nr XIII/86/2003 Rady Miejskiej w Trzemesznie z dnia 4 września 2003 r.;
 - 7) miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla terenów zabudowy letniskowej i mieszkaniowej we wsi Ostrowite w granicach działki nr 140/1 – uchwalony Uchwałą Nr XV/101/2003 Rady Miejskiej w Trzemesznie z dnia 23 października 2003 r.;
 - 8) miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla terenów budownictwa mieszkaniowo-usługowego we wsi Rudki w granicach działek nr 94/1, 94/2, 94/3, 94/4, 94/5, 94/6 i 94/7 oraz fragmentu działki nr 96 – uchwalony Uchwałą Nr XLIV/274/2005 Rady Miejskiej w Trzemesznie z dnia 31 sierpnia 2005 r.
 - 9) miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla terenów budownictwa mieszkaniowego i letniskowego we wsi Ostrowite w granicach działek nr 59/1, 59/2, 59/3, 59/4, 59/5, 59/6, 59/7, 59/8, 59/9, 59/10, 59/11, 59/12, 59/13, 59/14, 59/15, 59/16, 59/17, 151/13, 151/14, 151/15, 151/16, 151/17, 128/3, 128/4 i 128/5 – uchwalony Uchwałą Nr V/24/2006 Rady Miejskiej w Trzemesznie z dnia 29 grudnia 2006 r.

Żaden z wymienionych planów miejscowych nie dotyczy obszarów, na których występują elementy dziedzictwa kulturowego, z powyższej też przyczyny nie zawarto tamże żadnych zapisów związanych z ochroną tegoż dziedzictwa.

Zawarto jedynie w planach miejscowych uchwalonych dla wyszczególnionych wyżej fragmentów wsi Zieleń ustalenia o obowiązku wstrzymania prac ziemnych w przypadku natrafienia na obiekt archeologiczny i powiadomienia o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków, a w planach miejscowych uchwalonych dla fragmentów wsi Rudki oraz dla fragmentów wsi Ostrowite (plan z 2006 r. wskazany w pkt 9) poza tym zapisem zawarto także obowiązek przeprowadzania badań archeologicznych w toku robót ziemnych realizowanych na tych terenach w zakresie uzgodnionym z organem ochrony zabytków.

W tym sensie sytuacja związana z ochroną krajobrazu kulturowego, dziedzictwa kulturowego oraz zabytków, a także dóbr kultury współczesnej na terenach wiejskich gminy nie jest korzystna, bowiem de facto nie może być realizowana ochrona zabytków w rozumieniu art. 7 pkt 4 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, co ma swoje szczególne konsekwencje na etapie prowadzenia inwestycji budowlanych w obszarach i przy obiektach o wartościach zabytkowych. Stan taki ze stanowiska zasad ochrony zabytków nie jest pożądany i właściwy.

Z kolei zapisy przyjęte w planie miejscowym dla terenu miasta Trzemeszna spełniają warunki określone w art. 15 ust. 1 pkt 2, 3, 4, 7 i 9 ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, a także w art. 18 ust. 1–2 i art. 19 ust. 1–3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tj. uwzględniają zasady ochrony krajobrazu kulturowego, zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej, granice i sposoby zagospodarowania terenów i obiektów podlegających ochronie ze względu na reprezentowane przez nie wartości kulturowe oraz szczegółowe zasady zagospodarowania terenów o wartościach kulturowych w zakresie określonym cytowanymi wyżej ustawami oraz w zakresie

wynikającym z zasad ochrony konserwatorskiej obszarów i obiektów o wartościach kulturowych.

5. Uwarunkowania wynikające z ochrony przyrody i równowagi ekologicznej

Na terenie gminy wskazano następujące obszary podlegające ochronie prawnej z uwagi na ich walory przyrodnicze:

- SPECJALNY OBSZAR OCHRONY SIEDLISK NATURA 2000 – POJEZIERZE GNIEŹNIEŃSKIE (KOD OBSZARU PLH300026) teren w rejonie miejscowości: Rudki, Brzozówiec i Wymysłowo oraz Zieleń, Ostrowite i Bieślin;

Na obszarze gminy znajdują się także obiekty uznane za pomniki przyrody:

1. BRZOZÓWIEC
 - jesion wyniosły (*Fraxinus excelsior L.*);
2. KAMIENIEC
 - wierzba biała (*Salix alba L.*);
3. KRUCHOWO
 - dąb szypułkowy (*Quercus Robur L.*);
4. KURZE GRZĘDY
 - dąb szypułkowy (*Quercus Robur L.*);
5. LUBIŃ
 - lipa drobnolistna (*Tilia cordata Mill.*),
 - wierzba biała (*Salix alba L.*);
6. ŁAWKI
 - lipa drobnolistna (*Tilia cordata Mill.*);
7. OSTROWITE
 - lipa drobnolistna (*Tilia cordata Mill.*);
8. SZYDŁOWO
 - lipa drobnolistna (*Tilia cordata Mill.*);
9. TRZEMESZNO
 - lipa drobnolistna (*Tilia cordata Mill.*) – plac Kosmowskiego,
 - dąb szypułkowy (*Quercus Robur L.*) – cmentarz rzymskokatolicki przy ulicy Wiosny Ludów,
 - jesion wyniosły (*Fraxinus excelsior L.*) – cmentarz rzymskokatolicki przy ulicy Wiosny Ludów,
 - 5 topoli białych (*Populus alba L.*) – cmentarz rzymskokatolicki przy ulicy Wiosny Ludów,
 - aleja lipowa (*lipa drobnolistna – Tilia cordata Mill.*) w ciągu ulicy Szymańskiego na odcinku pomiędzy ulicą Dworcową a ulicą Gnieźnieńską.

VI. Cele gminnego programu opieki nad zabytkami

Cele gminnego programu opieki nad zabytkami wskazuje art. 87 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zgodnie z którym gminne programy opieki nad zabytkami mają na celu w szczególności:

- 1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,

- 2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

VII. Kierunki działań dla realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

1. Gminna ewidencja zabytków

1.1. Aktualizacja gminnej ewidencji zabytków nieruchomych

- 1) wykonanie aktualizacji gminnej ewidencji zabytków nieruchomych – na etapie poprzedzającym opracowanie niniejszego programu opieki nad zabytkami wykonano gminną ewidencję zabytków nieruchomych w formie kart ewidencyjnych oraz w formie elektronicznej bazy danych,
- 2) przekazanie sołtysom w każdym sołectwie 1 egzemplarza opracowanych kart gminnej ewidencji zabytków nieruchomych z terenów im podległych,
- 3) systematyczne uzupełnianie kart gminnej ewidencji zabytków nieruchomych o uzyskane dane i dokumentację fotograficzną,
- 4) rozpoznanie i wprowadzanie do gminnej ewidencji zabytków nieruchomych zmian powstałych w wyniku rozbiórek, modernizacji i remontów obiektów wykazanych w ewidencji.

1.2. Sporządzenie gminnej ewidencji zabytków archeologicznych

- 1) wykonanie gminnej ewidencji zabytków archeologicznych w formie kart ewidencyjnych stanowisk archeologicznych, należy wykonać zgodnie z Rozporządzeniem MKiDzN z dnia 26 maja 2011 r. - na etapie poprzedzającym opracowanie niniejszego programu opieki nad zabytkami wykonano gminną ewidencję zabytków archeologicznych w formie kart ewidencyjnych oraz w formie elektronicznej bazy danych wraz z mapą w skali 1: 25 000 (autor: mgr Łukasz Bentkowski),
- 2) bieżący monitoring oraz aktualizacja bazy informacji o stanowiskach archeologicznych na terenie gminy,
- 3) uzupełnianie i weryfikowanie istniejącej gminnej ewidencji zabytków archeologicznych w zakresie informacji o wszystkich sukcesywnie odkrywanych reliktach przeszłości, niezależnie od charakteru badań oraz na podstawie uzyskiwanych wyników badań weryfikacyjnych AZP na podanych niżej obszarach:

- a) 47–35,
- b) 47–36,
- c) 48–35,
- d) 48–36,
- e) 48–37,
- f) 49–35,
- g) 49–36,
- h) 49–37,
- i) 50–35,
- j) 50–36,
- k) 50–37,
- l) 50–38.

2. Rozpoznanie perspektyw tworzenia parków kulturowych na terenie gminy

Wskazuje się na zasadność utworzenia parku kulturowego dla kościoła d. klasztornego Kanoników Regularnych, ob. parafialnego rzymskokatolickiego pw. Wniebowzięcia NMP w Trzemesznie wraz z jego najbliższym otoczeniem obejmującym teren przykościelny, a także z d. pałacem opackim, ob. plebanią oraz z placem Kosmowskiego wraz z usytuowanym przy nim alumnatem z kaplicą zw. *Collegium Tremesnensis*, ob. wikariatem.

3. Wyznaczenie stref ochrony stanowisk archeologicznych

Strefy ochrony stanowisk archeologicznych na terenie gminy określone zostały w trakcie wykonywania gminnej ewidencji zabytków archeologicznych (autor: mgr Łukasz Bentkowski).

W celu ochrony stanowisk archeologicznych i archeologicznych nawarstwień kulturowych, podczas inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, należy ujmować zagadnienia związane z ochroną zabytków archeologicznych w planach zagospodarowania przestrzennego, decyzjach o warunkach zabudowy i decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz należy respektować zapisy dotyczące ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

4. Udostępnianie i promocja zabytków nieruchomych

- 1) rozpowszechnienie informacji na temat zabytków nieruchomych z terenu gminy,
- 2) udostępnienie gminnej ewidencji zabytków oraz niniejszego „Programu opieki nad zabytkami miasta i gminy Trzemeszno na lata 2014–2017” na stronie internetowej Urzędu Miejskiego w Trzemesznie. W przypadku gminnej ewidencji zabytków archeologicznych na stronie internetowej gminy zostanie udostępniony wykaz stanowisk archeologicznych bez podania ich dokładnej lokalizacji,
- 3) umieszczenie, po uzyskaniu stosownych pozwoleń organu ochrony zabytków i w porozumieniu z właścicielami, tablic informacyjnych na historycznych obiektach budowlanych wpisanych do rejestru zabytków,

- 4) współpraca z instytucjami wprowadzającymi dodatkowe oznakowania na drogach gminnych, powiatowych i wojewódzkich w celu ułatwienia dojazdu do tych obiektów,
- 5) promocja wytyczonych na terenie gminy szlaków turystycznych, w tym szlaków rowerowych i pieszych:
 - a) szlaki piesze
 - szlak piastowski: Poznań–Gniezno–Trzemeszno–Mogilno–Strzelno–Inowrocław–Żnin–Biskupin–Gniezno,
 - szlak św. Jakuba: Trzemeszno–Poznań–Leszno–Głogów–Zgorzelec–Görlitz–Żytawa–Praga,
 - szlak św. Wojciecha: Gniezno–Jelonek–Kędzierzyn–Krzyżówka–Trzemeszno–Duszno,
 - szlak im. Hipolita Cegielskiego: Trzemeszno–Kruczowo–Ławki–Gołębki–Rezerwat Czapliniec–Kowalewo,
 - szlak wyprawy gimnazjalistów trzemeszeńskich w 1863 roku: Gniezno–Jelonek–Kędzierzyn–Trzemeszno–Duszno;
 - b) szlaki rowerowe
 - trasa rowerowa Jerzego Waldorffa: Trzemeszno–Zieleń–Trzemżał–Miława–Słowikowo–Rękawczyn–Kamieniec–Szydłowo–Popielewo–Zieleń–Trzemeszno,
 - trasa rowerowa na punkt widokowy w Dusznie: Trzemeszno–Niewolno–Kierzkowo–Wydartowo–Duszno–Izby–Chabsko–Loranc–Wydartowo–Folusz–Jezioro Malicz–Trzemeszno,
 - trasa rowerowa wokół Jeziora Popielewskiego: Trzemeszno–Niewolno–Kierzkowo–Wydartowo–Duszno–Chabsko–Wydartowo–Krzyżownica–Popielewo–Zieleń–Trzemeszno,
 - trasa rowerowa wokół Jeziora Ostrowickiego: Trzemeszno–Miatki–Ostrowo Prymasowskie–Jezioro Ostrowickie–Ostrowite–Zieleń–Bieślin–Zieleń–Trzemeszno,
 - trasa rowerowa wokół Jeziora Wierzbiczańskiego: Trzemeszno–Brzozówiec–Wymysłowo–Kalina–Jezioro Wierzbiczańskie–Lubochnia–Krzyżówka–Miaty–Święte–Trzemeszno,
 - trasa rowerowa Michała Kosmowskiego: Trzemeszno–Zieleń–Ostrowite–Jerzykowo–Słowikowo–Rękawczyn–Kamionek–Kamieniec–Szydłowo–Wylatowo–Szydłowo–Mijanowo–Krzyżownica–Popielewo–Zieleń–Trzemeszno,
 - trasa rowerowa szlakiem Zimowego Biegu Trzech Jezior: Trzemeszno–Rudki–Kozłowo–Jastrzębowo–Smolary–Ochodza–Gościeszyn–Ochodza–Gołębki–Smolary–trasa Zimowego Biegu Trzech Jezior–Ławki–Grabowo–Jastrzębowo–Kruczowo–Huta Trzemeszeńska–Niewolno–Trzemeszno,
 - trasa rowerowa – dookoła gminy: Trzemeszno–Lubiń–Wydartowo–Izby–Duszno–Ławki–Gołębki–Gościeszyn–Ochodza–Smolary–Jastrzębowo–Kozłowo–Rudki–Wymysłowo–Kalina–Jezioro Wierzbiczańskie–Miaty–Miatki–Bieślin–Zieleń–Ostrowite–Jerzykowo–Miława–Słowikowo–Kamieniec–Jezioro Kamienieckie–Płackowo–Szydłowo–Mijanowo–Krzyżownica–Popielewo–Zieleń–Trzemeszno,

- rowerowy szlak Eurovelo EV9 – Morze Bałtyckie–Morze Śródziemne (szlak bursztynowy): Gdańsk–Trzemeszno–Poznań–Wrocław –Brno–Wiedeń–Marburg–Ljubljana–Triest–Pula,
- 6) popularyzacja obiektów zabytkowych usytuowanych na przebiegu wyznaczonych tras turystycznych w granicach gminy,
 - 7) popularyzacja obiektów nie zabytkowych upamiętniających wydarzenia historyczne (pomniki w Kocinie – Obelisk upamiętniający mord 27 Polaków i Żydów jesienią 1939 roku; w Niewolnie – Pomnik upamiętniający rozstrzelanie jesienią 1939 roku 19 osób);
 - 8) ustalenie z właścicielami obiektów zabytkowych możliwości i zasad ich udostępniania.

5. Edukacja w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego

- 1) włączenie tematyki opieki i ochrony zabytków do zajęć dydaktycznych w szkołach podstawowych i gimnazjalnych prowadzonych przez gminę,
- 2) wdrażanie do zajęć szkolnych pojęć związanych z krajobrazem kulturowym gminy i regionu,
- 3) informowanie młodzieży szkolnej o zasobach krajobrazu kulturowego gminy, powiatu i województwa,
- 4) organizowanie w ramach zajęć szkolnych wycieczek krajoznawczych, pieszych i rowerowych po najciekawszych i najważniejszych miejscach w gminie i powiecie oraz przedstawianie znajdujących się tamże obiektów zabytkowych.

6. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania i zagospodarowania

- 1) współdziałanie z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w zakresie informowania właścicieli obiektów zabytkowych o możliwościach pozyskania pomocowych środków finansowych na ich remonty,
- 2) nawiązanie współpracy z właścicielami obiektów znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, przy czynnym udziale Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, poprzez:
 - a) rozpowszechnianie wśród właścicieli tych obiektów informacji na temat zasad konserwatorskich i profilaktyki konserwatorskiej,
 - b) zbieranie od właścicieli tych obiektów informacji na temat przeprowadzonych remontów i odnotowywanie tych faktów w kartach gminnej ewidencji zabytków,
- 3) aktywne zachęcanie sektora prywatnego do zagospodarowania obiektów zabytkowych,
- 4) określenie zasad i możliwości udzielania pomocy finansowej właścicielom remontującym obiekty zabytkowe (wpisane do rejestru zabytków i figurujące w gminnej ewidencji zabytków) w ramach środków zabezpieczonych w budżecie gminy na dany rok (dotacje, ulgi podatkowe).

7. Poprawa stanu zachowania zabytków nieruchomych na terenie gminy – kierunki działań i zadania

Lp	Kierunki działań	Zadania	Terminarz realizacji
1.	Rewitalizacja najcenniejszych zabytkowych fragmentów historycznej struktury urbanistycznej Trzemeszna	<p><u>1. Rewitalizacja pl. Kosmowskiego w Trzemesznie</u> wprowadzenie jednorodnego, odpowiadającego współczesnym standardom cywilizacyjnym systemu informacji miejskiej, w tym informacji turystycznej; poszukiwanie środków zachęcających właścicieli budynków zlokalizowanych przy pl. Kosmowskiego do przeprowadzenia prac konserwatorsko-remontowych w tych budynkach; uporządkowanie reklam, szyldów i witryn; oznakowanie budynków zabytkowych zlokalizowanych na tym obszarze-tablice informacyjne (W kadencji poprzedniego programu uporządkowano kwestie reklam i szyldów oraz przebudowano napowietrzne linie energetyczne na podziemne)</p>	2014–2017
2.	Rewitalizacja zabytkowych cmentarzy	<p><u>1. Uporządkowanie wybranych historycznych cmentarzy innowierczych</u> przeprowadzenie prac porządkowych obejmujących usunięcie śmieci, likwidację części samosiewów na będących w posiadaniu samorządu terytorialnego cmentarzach ewangelickich w Grabowie, Jastrzębowie, Ławkach, Niewolnie, Trzemesznie oraz Wydartowie oraz na cmentarzu żydowskim w Trzemesznie (rok rocznie porządkowane, ale nie oznakowane).</p>	2014–2017
		<p><u>2. Oznakowanie wszystkich historycznych cmentarzy</u> umieszczenie tablic informacyjnych o fakcie istnienia cmentarza, jego historii i objęciu ochroną prawną – cmentarze rzymskokatolickie w Dusznie, Kamieńcu, Kruchowie i Trzemesznie, cmentarze ewangelickie w Grabowie, Jastrzębowie, Ławkach, Niewolnie, Ostrowitem, Trzemesznie i Wydartowie oraz cmentarz żydowski Trzemesznie (rok rocznie porządkowane, ale nie oznakowane)</p>	2014–2017
3.	Rewitalizacja najcenniejszych zabytkowych obiektów budowlanych	<p><u>1. Rewitalizacja zespołu browaru przy ul. Szymańskiego 3 i 6 w Trzemesznie</u> sprzedaż zespołu przez samorząd gminny, ponowne uruchomienie produkcji browarniczej, obecnie trwa procedura poszukiwania inwestora strategicznego, który po nabyciu przedmiotowej nieruchomości wykona jej kapitalny remont według zaleceń konserwatorskich (zaawansowane rozmowy z nabywcą). W przypadku nie znalezienia inwestora Gmina wykona dokumentację przygotowującą do remontu generalnego wraz z opisem stanu technicznego obiektów.</p>	2014–2017

		<p>Ponadto Gmina planuje pozyskać środki zewnętrzne na niezbędne prace remontowe w zakresie: wymiany pokrycia dachowego na wzór pierwotnego, remont więźby dachowej, montaż rynien i rur spustowych, remontu stropu, ustalenie przyczyny spękań i zarysowań murów obwodowych, reparacji tynków wraz z odtworzeniem brakujących fragmentów detalu architektonicznego, wyeliminowanie przyczyn zwilgoceń murów obwodowych, przebudowa kominów, naprawa i częściowa wymiana stolarki okiennej na zgodną z źródłami ikonograficznymi, usunięcie cementowej obrzutki cokołu (powyższe dot. browar); naprawa stropu ceramicznego i jego osuszenie, odtworzenie zniszczonego łuku przejścia pomiędzy pomieszczeniami, wykonanie izolacji między stropem a nasypem ziemnym, tymczasowa naprawa stolarki okiennej/drzwiowej, bądź wymiana na jednolitą zgodną z źródłami ikonograficznymi, naprawa murów obwodowych oraz odtworzenie detalu architektonicznego, naprawa ceglanej elewacji (powyższe dot. lodownia)</p>	
		<p><u>2. Podjęcie współpracy z Parafią Rzymskokatolicką pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w Jastrzębowie w celu zainicjowania prac konserwatorsko-remontowych w kościele d. ewangelickim, ob. parafialnym rzymskokatolickim pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w Jastrzębowie prace konserwatorsko-remontowe objąć winny przede wszystkim wymianę pokrycia dachowego, remont systemu odprowadzania wód opadowych z połaci dachu oraz renowację wypraw tynkarskich na elewacjach wraz z malowaniem elewacji</u></p>	2014–2017
		<p><u>3. Podjęcie współpracy z właścicielem zespołu dworsko-parkowego w Płaczkowie w celu zainicjowania prac konserwatorsko-remontowych w tym zespole;</u> prace konserwatorsko-remontowe objąć winny przede wszystkim wymianę pokrycia dachowego, remont systemu odprowadzania wód opadowych z połaci dachu, wymianę stolarki okiennej i drzwiowej, a także renowację wypraw tynkarskich elewacji wraz z ich malowaniem oraz rewitalizację parku</p>	2014–2017
		<p><u>4. Podjęcie współpracy z właścicielem zespołu dworsko-folwarcznego w SzydłóWKU II w celu zainicjowania prac konserwatorsko-remontowych w tym zespole;</u> prace konserwatorsko-remontowe objąć winny remont kapitalny dworu i spichlerza oraz rewitalizację parku; adaptacja na nowe funkcje: mieszkalne, ale o podwyższonym standardzie (z wykluczeniem mieszkań</p>	2014–2017

		komunalnych)	
		<p><u>5. Podjęcie współpracy z właścicielem zespołu młyna w Foluszu w celu zainicjowania prac konserwatorsko-remontowych w tym zespole;</u> prace konserwatorsko-remontowe objąć winny remont kapitalny młyna i domu młynarza; adaptacja na nowe funkcje: agroturystyczne lub mieszkalne, ale o podwyższonym standardzie (z wykluczeniem mieszkań komunalnych)</p>	2014–2017
		<p><u>6. Podjęcie współpracy z właścicielem zespołu dworsko-folwarcznego w Kruchowie (Skarb Państwa) w celu zainicjowania prac konserwatorsko-remontowych w tym zespole;</u> prace konserwatorsko-remontowe objąć winny remont kapitalny dworu i pozostałych budynków oraz rewitalizację parku; adaptacja na nowe funkcje: mieszkalne, ale o podwyższonym standardzie (z wykluczeniem mieszkań komunalnych)</p>	
4.	Oznakowanie najcenniejszych stanowisk archeologicznych	<p><u>1. Oznakowanie najcenniejszych stanowisk archeologicznych</u> Po uzgodnieniu z właściwym miejscowo konserwatorem zabytków, w celu wyboru stanowisk archeologicznych i akceptacji treści dotyczącej ww. zabytków, umieszczenie tablic informujących o fakcie istnienia stanowiska archeologicznego, a także zawierających podstawowe dane dotyczące jego funkcjonowania – stanowiska archeologiczne w Brzozówcu (stanowisko nr 3), Lubiniu (stanowisko nr 1), Ostrowitem (stanowisko nr 1) i Popielewie (stanowisko nr 9)</p>	2014–2017

VIII. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Podmiotem formułującym gminny program opieki nad zabytkami jest samorząd gminy. Realizacja programu odbywać się będzie poprzez działania władz gminy na rzecz osiągnięcia celów w nim przyjętych.

Program wymaga współdziałania samorządu gminnego z:

- 1) instytucjami ochrony zabytków, ochrony środowiska i ośrodkami naukowymi,
- 2) organizacjami pozarządowymi zajmującymi się ochroną i opieką nad zabytkami,
- 3) diecezjami – w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami sakralnymi
- 4) osobami prywatnymi pełniącymi funkcje Społecznych Opiekunów Zabytków,
- 5) osobami prywatnymi, niezrzeszonymi, żywotnie zainteresowanymi zachowaniem dziedzictwa kulturowego oraz opieką nad nim.

Samorząd gminny ma oddziaływać na różne podmioty mające do czynienia z obiektami zabytkowymi, w tym także na mieszkańców, tak by wywoływać ich pożądane zachowanie prowadzące do realizacji zamierzonych celów.

Zakłada się, że w realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami dla miasta i gminy Trzemeszno wykorzystane zostaną następujące grupy instrumentów:

1) instrumenty prawne

- a) przepisy prawne wynikające z ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
- b) programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego,
- c) miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego gminy oraz inne dokumenty określające strategię gminy,
- d) ustanawianie różnych form prawnej ochrony zabytków;

2) instrumenty finansowe

- a) dotacje,
- b) subwencje,
- c) dofinansowania,
- d) europejskie instrumenty finansowe (fundusze unijne);

3) instrumenty koordynacji

- a) strategie rozwoju gminy,
- b) plany rozwoju lokalnego,
- c) programy prac konserwatorskich,
- d) programy ochrony środowiska,
- e) studia i analizy, koncepcje,
- f) plany rewitalizacji;

4) instrumenty społeczne

- a) edukacja kulturowa,
- b) informacja,
- c) współdziałanie z sąsiednimi jednostkami samorządu terytorialnego, diecezją, organizacjami pozarządowymi, stowarzyszeniami regionalnymi, ośrodkami naukowymi, właścicielami i posiadaczami obiektów oraz osobami prywatnymi wykazującymi się troską o dziedzictwo kulturowe;

5) instrumenty kontrolne

- a) w ramach organizacyjnych Urzędu Miejskiego w Trzemesznie osobami odpowiedzialnymi za wdrażanie i nadzór nad realizacją poszczególnych zadań wynikających z ustaleń niniejszego programu będą:
 - Szymon Robaszkiewicz – podinspektor ds. inwestycji budowlanych,
 - Edyta Kubiak – z-ca kierownika referatu spraw obywatelskich i promocji gminy,
- b) aktualizacja bazy danych zawartych w gminnej ewidencji zabytków,
- c) monitorowanie stanu zachowania i funkcjonowania środowiska kulturowego.

IX. Monitoring działania gminnego programu opieki nad zabytkami

Monitoring polega na prowadzeniu stałej obserwacji procesów i zjawisk, które są istotne z punktu widzenia realizacji programu.

Za monitorowanie realizacji programu opieki nad zabytkami miasta i gminy Trzemeszno odpowiada Burmistrz Miasta i Gminy Trzemeszna, który co dwa lata będzie przedstawiał Radzie Miejskiej w Trzemesznie sprawozdanie z realizacji programu.

Po 4 latach program powinien zostać zaktualizowany i ponownie przyjęty przez Radę Miejską.

Do wykonania powyższego zadania wskazano osoby odpowiedzialne za monitorowanie „Gminnego programu opieki nad zabytkami Miasta i Gminy Trzemeszno na lata 2014–2017” poprzez analizę stopnia jego realizacji. Osobami tymi w ramach organizacyjnych Urzędu Miejskiego w Trzemesznie są Szymon Robaszkiwicz – podinspektor ds. inwestycji budowlanych oraz Edyta Kubiak – z-ca kierownika referatu spraw obywatelskich i promocji gminy.

Monitorowanie przebiegu realizacji programu będzie ważnym elementem jego wdrażania. Przedmiotem monitoringu będą działania podejmowane przez gminne władze wykonawcze w dziedzinie ochrony i opieki nad zabytkami (w ramach własnego budżetu gminnego), jak i działania innych podmiotów w tym zakresie w oparciu o środki własne i inne środki finansowe.

X. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Obowiązek dbania o stan zabytków ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na właścicieli i posiadaczy zabytków.

Wsparciem dla zadań z zakresu ochrony zabytków są zewnętrzne źródła dofinansowania udzielane zgodnie z obowiązującą ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Wśród zewnętrznych źródeł finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami wymienić należy:

1) Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

a) dane adresowe:

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego
Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego
Departament Ochrony Zabytków
ul. Ksawerów 13
02–656 Warszawa,

b) witryna internetowa: <http://www.mkidn.gov.pl>,

c) dotacje udzielane na sporządzanie ekspertyz technicznych i konserwatorskich; przeprowadzanie badań konserwatorskich, architektonicznych lub archeologicznych; wykonywanie dokumentacji konserwatorskiej; opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich; wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego; sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz; zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku; stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;

odnowienie lub uzupełnienie tynków, okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki; odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności; odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych; modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności; wykonanie izolacji przeciwwilgociowej; uzupełnienie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych; działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu; zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych niezbędnych do wykonania wskazanych powyżej prac i robót przy zabytku, a także zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej – dotacje udzielane w ramach programu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego „Dziedzictwo kulturowe” (priorytety 1: *Rewaloryzacja zabytków nieruchomości i ruchomych*; priorytet 4: *Ochrona zabytków archeologicznych* i priorytet 6: *Ochrona zabytkowych cmentarzy*);

d) podmioty uprawnione do występowania o dotację:

- osoby fizyczne posiadające tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego,
- jednostki samorządu terytorialnego spełniające warunek w zakresie tytułu prawnego do zabytku jak wyżej,
- inne jednostki organizacyjne spełniające warunek w zakresie tytułu prawnego do zabytku jak wyżej;

2) Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

a) dane adresowe:

Wielkopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków
Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków
ul. Gołębia 2
61–834 Poznań,

b) witryna internetowa: <http://www.wosoz.bip-i.pl/public>,

c) dotacje udzielane na zabezpieczenie, zachowanie i utwalenie substancji zabytku; stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku; odnowienie lub uzupełnienie tynków, okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki; odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności; odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych; modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności; wykonanie

izolacji przeciwwilgociowej; uzupełnienie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych; działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu, a także zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej;

- d) podmioty uprawnione do występowania o dotację:
- osoby fizyczne posiadające tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego,
 - jednostki samorządu terytorialnego spełniające warunek w zakresie tytułu prawnego do zabytku jak wyżej,
 - inne jednostki organizacyjne spełniające warunek w zakresie tytułu prawnego do zabytku jak wyżej;

3) Marszałka Województwa Wielkopolskiego

a) dane adresowe:

Marszałek Województwa Wielkopolskiego
Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego
Departament Kultury
pl. Wolności 18
61–739 Poznań,

b) witryna internetowa: <http://www.bip.umww.pl>,

c) dotacje udzielane na prace wyszczególnione w pkt 1 lit. c;

d) podmioty uprawnione do występowania o dotację:

- organizacje pozarządowe w rozumieniu ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. Nr 96 poz. 873 z późniejszymi zmianami),
- osoby prawne i jednostki organizacyjne działające na podstawie przepisów o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, o stosunku Państwa do innych kościołów i związków wyznaniowych oraz o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, jeżeli ich cele statutowe obejmują prowadzenia działalności pożytku publicznego,
- stowarzyszenia jednostek samorządu terytorialnego, prowadzące działalność pożytku publicznego,
- jednostki organizacyjne podległe organom administracji publicznej lub przez nie nadzorowane;

4) Zarząd Powiatu Gnieźnieńskiego

a) dane adresowe:

Zarząd Powiatu Gnieźnieńskiego
ul. Jana Pawła II 9/10
62–200 Gniezno,

b) witryna internetowa: <http://www.powiat-gniezno.pl>,

c) dotacje udzielane na prace wyszczególnione w pkt 1 lit. c;

d) podmioty uprawnione do występowania o dotację:

- osoby fizyczne posiadające tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego,

- jednostki organizacyjne, z wyłączeniem jednostek samorządu terytorialnego, spełniające warunek w zakresie tytułu prawnego do zabytku jak wyżej;

Ponadto istnieją możliwości pozyskiwania środków finansowych ze źródeł zewnętrznych na zadania inwestycyjne i społeczne do współfinansowania z funduszy krajowych i zagranicznych Unii Europejskiej.

Uwaga:

W/w źródła finansowania są wskazówką dla użytkowników obiektów zabytkowych i przedstawicieli władz samorządowych, w jakich instytucjach można pozyskiwać środki na ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami.